

מבחר מפירוש אברבנאל לחומש במדבר

פרשת שלח

פרקים י"ג – ט"ז

מהדורה מקוצרת של פירוש אברבנאל

עיצוב, פיסוק וכותרות: יהודה איזנברג
המהדורה כוללת תיקוני נוסח קלים
השאלות הועברו ממקומם והוצמדו לתשובות
כותרות בסוגריים מרובעים הם הוספת העורך

מבוסס על דפוס ונציה ה' שלט – 1579
בסוגריים - מספרי העמודים במהדורה זו
<http://www.hebrewbooks.org/44335>

אתר דעת תשע"ה

<http://www.daat.ac.il/he-il/tanach>

3. במדבר פרק יג א-טז

3..... [הסיבות לשילוח המרגלים]

3..... [חמש שאלות על משלוח המרגלים]

4..... [א. משה טעה לחשוב שהגיע זמן הגאולה]

5..... [ב. לפני כל מלחמה מרגלים את השטח]

5..... מדוע נשלחו המרגלים – הסבר אברבנאל

5..... [משה הטעה את העם לחשוב שנכנסים לארץ]

6..... [העם יזם משלוח מרגלים]

8. במדבר פרק יג, יז-כ

9..... [משה התערב בהגדרת תפקיד המרגלים]

9..... [משה שינה את שאלות העם]

10..... [שאלות משה מזמינות תשובות חיוביות, ולאמונה בה]

11. במדבר פרק יג, כה-לא

11..... [חטאם של המרגלים]

12..... [שבעה פשעים שפשעו המרגלים בתשובותם]

15..... [כלב מתוכח עם המרגלים]

16. במדבר פרק יג, לב - פרק יד, א

16..... [דיבת המרגלים]

18..... [הבכיה נקבעה לדורות]

19..... [וישמע משה ויפול על פניו]

20..... [דברי יהושע וכלב]

22. במדבר פרק יד, יא-כא

22..... [עד אנה ינאצני העם הזה?]

22..... [שתי גישות: ינאצוני – לא יאמינו בי]

23..... [תפילת משה על ישראל]

24..... [פירוש דברי משה]

26..... [ועתה יגדל נא כח ה']

27. במדבר פרק יד, כא-מה

27..... [ויאמר ה' סלחתי כדבריך]

29..... [שכרו של כלב]

29..... [העמלקי והכנעני יושב בעמק]

30..... [עונשם של המרגלים]

31..... [המעפילים]

32. במדבר פרק טו, לב-מא

32..... פרשת המקושש

33..... פרשת ציצית

34..... [כיצד הציצית היא זכרון המצוות]

במדבר פרק יג א-טז

ביאור הפרשה, השאלות והתשובות

[הסיבות לשילוח המרגלים]

[חמש שאלות על משלוח המרגלים]

השאלה הא'

למה ציוה יתברך בשליחות המרגלים? אם כדי שידעו את הדרך אשר יבואו בה ואת הערים אשר יבואו עליהן, הנה עמוד הענן ההולך לפניהם לנחותם הדרך הוא ינהגם בהיכנסם לארץ ויודיעם הדרכים והמקום, והעיר שישכון שם הענן שמה יחנו. ומה צורך היה בזה למרגלים. ואם היה לדעת ענייני אנשי הארץ, כדי להזדרז ולהלחם באויבים, הנה בחרבם לא יירשו ארץ וזרועם לא יושיע למו, ובדרך ההשגחה יהיו מנצחים לא בתחבולות בני אדם. ולמה אם כן ציוה יתברך בשליחות המרגלים.

השאלה הב'

יראה מזה הסיפור, כי הוא ית' ציוה בשליחות המרגלים. אמנם במשנה תורה נאמר סותר לזה, ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ. **והרמב"ן כתב** שהשם יתברך ציוה על זה, מפני שהם שאלוהו, ושהכתוב פעמים יקצר בסיפורים. **ואינו נכון בזה העניין** כי היה ראוי לספרו אצל המעשה, כדי שלא נטעה לחשוב שהש"י ציוה בשליחותם מעצמו, והוא היה סיבה פועלת בכל הרעה הזאת, ולמה אם כן העניש ישראל עליה.

השאלה הג'

איך המנהיג השלם מרע"ה, לא נתגלה לפניו כמה טעות היה בשליחות המרגלים. אם ישראל שאלום, למה לא הוכיחם ולא אמר להם בתחילה מה שאמר בסוף לפניהם, כמו שאמר במשנה תורה: **לא תערצון ולא תיראון מהם, ה' אלהיכם ההולך לפניכם הוא ילחם לכם וגו'.** ובדבר הזה אינכם מאמינים וגו'. והכתוב מעיד בהפך, שנאמר **וייטב בעיני הדבר.** והתימה ממי שפירש: בעיני - ולא בעיני המקום, כי איך יסכים אדון הנביאים ויחשוב שטוב, מה שהוא רע בעיני המקום, אף כי הדבר היה מבואר מפאת עצמו.

השאלה הד'

באומרו כאן שלח לך אנשים כי מלת **לך** היא מיותרת, ואין עניין לה. כי אין לנו לפרש מלת לך אשר כאן, להנאתך ולטובתך, ואין לפרשו גם כן **כפרש"י** לך על דעתך, אני איני מצווה אותך. כי הנה בהיות השם יתברך מצווה בדבר, לא יאמר אני איני מצווה לך. ולא נמצא כזה בשום צווי מהצווים, שיאמר השם יתברך עשה על דעתך אם תרצה. ויקשה גם כן אמרו **אשר אני נותן לבני ישראל**, האם הייתה שם ארץ אחרת אשר יצטרך לאמר שהארץ אשר יתורו, היא הארץ אשר אני נותן לבני ישראל.

השאלה הה'

למה ציווה לשלוח י"ב אנשים, איש אחד מכל שבט, כולם אנשים חשובים ראשי בני ישראל המה. כי המרגלים מוטב שיהיו שני אנשים. כי מה שיראו מאה איש, יראו שנים מהם, ואנשי הארץ לא ירגישו בשני אנשים נכרים, כאשר ירגישו בי"ב אנשים. ויהושע כן עשה, ששלח שנים אנשים מרגלים חרש. **והמפרשים** פירשו שהקב"ה צפה שעתידים לחטוא, ולכן שלח י"ב אנשים, כדי שישוו כל השבטים בין לטוב בין לרע. **ואיני רואה מה תועלת בזו** ההשואה, שהרע - היותר מעט הוא היותר טוב. והיה די שיהושע וכלב ילכו לבדם. וגם אמרו ששלח אותם נשיאים, כדי שלא ייראו ולא יחתו כפחותי הנפש, וגם זה אינו נכון.

תשובה לשאלות א-ה

[א. משה טעה לחשוב שהגיע זמן הגאולה]

כבר חשבו אנשים

כי כאשר באו ישראל קדשה, והיו קרובים לגבול האמורי, חשב משה שאלו היו הדור הרביעי שיבואו לארץ, וכי כבר שלם עוון האמורי. ולכך אמר להם **ראה נתן ה' אלהיך בידך את הארץ עלה רש וגו' אל תירא ואל תחת וגו'**.

אמנם יודע הנסתרות הוא ידע, שלא הגיע עדיין העת לירשה, כי היה הדור ההוא דור פושע, עובדי העגל וכופרים בהשגחתו כמה פעמים, ולא היו ראויים לבוא לרשת את הארץ, אלא בניהם אשר יקומו אחריהם.

ומפני זה ציווה השם למשה **שלח לך אנשים**, כדי לעכב ביאתם לארץ, ולעשות להם בחינה אם היו ראויים לירשה אם לא. כמו שעשה גדעון בעם שהיה הולך עמו למלחמה.

אבל הדעת הזו אין ראוי לקבלו. כי הנה שליחת המרגלים היה עוון פלילי. וחלילה שהשם יתן לפני עיוור מכשול, והוא ברחמיו היה חפץ להורישם את הארץ, ואיך ימנע מהם.

אבל אמיתת העניין הוא שישראל אחרי אשר קבלו התורה בסיני היה הרצון האלהי שמיד יירשו את הארץ, והם היו הדור הרביעי שזכר השם לאברהם שישובו הנה, וכבר היה שלם עוון האמורי לשלחם מן הארץ. ולכן כאשר באו ישראל לקדש ברנע, שהוא מדבר פארן, אמר יתברך לישראל עלה רש אל תירא ואל תחת. והמה סכלו את ידם והסבו את לבם אחורנית כמו שיתבאר.

[ב. לפני כל מלחמה מרגלים את השטח]

ויש מפרשים שכתבו, שהיה שליחות המרגלים דבר נאות והגון לדעת עניין הארץ אשר יכבשוה. כי כן מנהג המלכים, שכאשר יכבשו ארצות ישלחו לפניהם מרגלים להודיע אנה ילכו, ושעל כן ציוה השם למשה, שלח לך אנשים שיעשה כחוקי מלכי האדמה. ולפי שזה ראוי למשה לעשותו, להיותו בישראל מלך, לכן אמר לו שלח לך אנשים, שהוא ישלחם ולא אחר. ועל זה אמר אשר אני נותן לבני ישראל, כי אחרי שאני נותן אותה, עלי מוטל לשלחם. ואתה עומד במקומי. והעניין ששליחות המרגלים היה על המנהג הטבעי, כי השם לא יעשה נס אלא על צד ההכרח.

וגם זה אינו נכון.

כי אם היה העניין כן, מה פשעם ומה חטאתם של ישראל שנתחייבו כולם כליה במדבר. כי מאחר שהשם ציוה בשליחות המרגלים, כבר נתן מקום לעם להאמין בדבריהם, שאלמלא כן מה תועלת היה בשליחותם. והם העידו מה שראו, והם האמינו בדבריהם, והיו גם כן כולם א"כ נקיים מעוון.

ועוד, כי הנה מרע"ה הוכיחם על שליחת המרגלים, וכמו שאמר (דברים לב) במשנה תורה ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם, **ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מנוחה באש לילה לראותכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם**. רוצה לומר, שלא היה להם צורך לשלוח המרגלים לאחד מן הדברים שזכרו בשאלתם, והם שיגידו הדרך אשר יעלו בה, ואת הערים אשר יבואו לירש. וזה כי הנה עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה יורו את הדרך, והם ילכו אחריהם. וכן הערים אשר יחנה עליהם הענן, שמה יחנו המה. הרי שלא היו צריכים לשליחות המרגלים, והוא המורה שלא ציוה זה יתברך כפי מנהג הטבעי.

מדוע נשלחו המרגלים – הסבר אברבנאל

[משה הטעה את העם לחשוב שנכנסים לארץ]

אמנם תוכן העניין כן הוא: שמרע"ה כאשר נסעו ישראל מסיני, וראה שהיו מסעיהם בזריזות

גדולה, כדי לשמחם אמר להם, שהרי הייתה הארץ כולה כאילו הייתה נכבשת לפניכם, וכמו שאמר –

ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא וגו', ונבוא עד קדש ברנע. ואומר אליכם באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ עלה רש אל תירא ואל תחת.

[ישראל חשבו שכיבוש הארץ לא יהיה בדרך נס]

וכראות בני ישראל שאמר להם משה עלה רש אל תירא ואל תחת, חשבו שהמה בכוחם ובגבורתם יירשו את הארץ, ועליהם היה מוטל כיבושה ומלחמתה, שכיון שאמר להם עלה רש מורה שבבואם אל ארץ נושבת לא ילך הענן לפניכם. ומפני זה התייעצו בדברי המלחמות, כאלו היו הם כולם מוטלות עליהם.

וזה שאמר מיד אחר זה ותקרבוני אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו. כי לא אמרו למשה שישלחם, ולא גם כן בקשו שישלחם השם, אלא שהם כבעלי הדבר היו רוצים לשלחם. והוא אמרו לפנינו, שהם ילכו אחריהם ויחפרו לנו, שהוא מלשון ריגול, שהוא לשון חיפוש. וכן וישיבו אותנו, כי זה מוכיח שהיה דעתם שמידם ישלחו את המרגלים, ואליהם ישיבו כל הדברים, לא למשה.

והנה הבורא יתברך ראה שאם ימחה בידם, ויאמר אליהם שלא ישלחו מרגלים, יחשבו בלבם שהארץ רעה מאוד, ושלכך היה מונע מהם שליחותם פן יראו חיתת הארץ ויגנו ענייניה. ואם ייתן להם מקום לשלחם מידם, כמו שאמרו, הנה יהיה זה מרד בהנהגת משה, ואוי לדור שכל העם פרנסיו. גם שלא יהיה עליהם מוראת שמים, בחשבם שאינם תחת ידו, ואין משה מנהיגם.

על כן צוה למשה שלח לך אנשים, רוצה לומר איני רוצה שישלחו אותם כדבריהם. אבל אתה, משה, שלח אותם, ואיש מהעם לא יהי בשליחותם. באופן שהמרגלים עצמם אליך ישובו דבריהם, ולא לעם. וגם ממך יבושו ויפחדו. ומלבד זה ידעו ויבינו שהם שלוחים על פי ה', ולא ימרו את דברו.

[העם יזם משלוח מרגלים]

הנה התבאר שלא היה שליחות המרגלים עניין הכרחי וצריך לישראל. כי ההשגחה העליונה היה מנהיגם, ושלא צוה יתברך מעצמו על שליחותם, להיות הדבר טוב וישר בעיניו. אלא מפני שישראל היו רוצים לשלחם מידם, והיה בזה הפסד הנהגה וביטול מורא שמים. והתבאר למה לא מחה הש"י שליחותם בהחלט, ולא משה גם כן, שהיה זה כדי שלא יחשדו

רעה על הארץ, כי הם בדרך רמאות בקשו שליחותם, לא לדעת עניין הדרכים שילכו ולא הערים אשר יבואו אליהם, אלא לדעת אמיתת הארץ, הטובה היא ורחבה, כאשר אמר משה אליהם. ומפני הבושה תלוי העניין כלו בריגול הדרכים והערים כמו שאמרו.

והתבאר גם כן למה אמר שלח לך, כי הנה מלת לך מורה שהוא לבדו יהיה השולח, וכמוהו לך לך מארצך, רוצה לומר שהוא מזולת אביו ומולדתו ילך. וכן קח לך סמים, שמשה בעצמו יעשה זה הקטורת הראשון.

אמנם מה שאמר במשנה תורה וייטב בעיני הדבר, ואקח מכם שנים עשר אנשים, טעמו שמרע"ה מפני שהיה מדבר לבנים אשר קמו אחריהם, לא רצה לומר להם שהשם ציוהו שלח לך אנשים, ושהוא יתברך ציוה על היותם הנשיאים שהלכו שמה, פן יאמרו הבנים ההם השומעים ולמה השם הסב את לבם אחורנית. לכן תלה הטענה ההיא בעצמו ולא בש"י, ואמר וייטב בעיני הדבר.

והראיה על שזה הוא האמת, מה שאמר ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט, כאלו משה עשה זה מעצמו. והתורה העידה וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה'. ועל כיוצא בזה אמרו, מותר לשנות מפני השלום.

[מטרת העם הייתה לבדוק את איכות הארץ]

ואמרו ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל, הוא להגיד שהש"י להיותו יודע תעלומות לב, ידע שהמה בשליחות המרגלים שביקשו, לא היו מכוונים אותו תכלית שאמרו: וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבוא אליהם. אבל הייתה כוונתם שיחפשו את הארץ ויתורו, שהוא לשון חיפוש ובקשת סתרי הדברים וטבעם. וכאלו יאמר שלח לך אנשים ויחפשו את ארץ כנען, הטובה היא אם רעה כתאוות העם הזה, עם היות שאני נותן אותה לבני ישראל, ומה שינתן לאדם במתנה גמורה אין ראוי לחפש עליו.

[משלוח 12 מרגלים כדי ליצור אחדות בין השבטים]

אבל יהיה כן למלאת שאלתם, האמנם לא תחשוב לשלוח אותם כדרך העמים השולחים מרגלים, שישלחו אותם איש אחד או שנים כמו ששלח יהושע בן נון שנים אנשים מרגלים, ושהיו אנשים ריקים ופוחזים. וגם זה היה דעת ישראל בשליחותם, אבל אתה לא תעשה כן. אלא איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו, ויהיו אם כן י"ב אנשים מרגלים. וגם יהיו כל נשיא בהם, לא אנשים ריקים ופוחזים. והיה זה לפי שכיון שכל השבטים נתייחסו בשליחותם, כמו שאמר ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו. לכן היה מהראוי שיושוו כולם במה שיקרה, על זה הטוב הוא אם רע. וגם כן שדעתם לא היה לבד בריגול הדרכים והערים, כי אם לחפש את הארץ גם כן, הטובה היא אם רעה. ואם היו הולכים משבט אחד ולא משבט אחר, אולי יאמרו שהמרגל ההוא ירגל בעד שבטו לעניין חילוק הארץ, איזו הארץ היותר טובה

וישאלוהו. כי הנה שלמות הארץ וטובתה יוכר יותר בהיותה בשלוותה בשובה ונחת, משיוכר אחרי המלחמות ומשברי הצרות הבאות עליה.

וכדי להסיר גם הקטטה הזאת, ציוה שילך אחד מכל שבט, כדי שכל השבטים יהיו שווים בדיעת סתרי הארץ וענייניה. ולפי שהיה שליחות המרגלים מתייחס לכיבוש הארץ נחלתה וחלוקתה, לכן לא הלך נשיא משבט לוי, כי אין לו חלק ונחלה בירושת הארץ. ושהיו המרגלים נשיאים, כל נשיא בהם, כדי שלא ירך לבבם בראותם את העם הגדול ורבה ההוא, והערים בצורות בשמים, כי האנשים הנכבדים ליבם כלב האריה, ולא יראו ולא ייחתו ולא יתפעלו מהדברים המבהילים האנשים הפחותים.

והותרו עם מה שפירשתי חמשת השאלות הראשונות אשר העירותי בפרשה הזאת.

במדבר פרק יג, יז-כה

השאלה הו'

מה ענין שאלת משה למרגלים על הארץ **אם טובה היא אם רעה**, האם היה מסופק במה שנאמר לו פעמים רבות, ונאמר לאבותיהם הקדושים, כי היא טובה ורחבה. והיה זה סיבה לשום ספק בלב ישראל עליו בראותם שישאל ויספק בו.

השאלה הז'

למה שאל משה למרגלים על עם הארץ, **החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב**. האם בהיות העם עצום ורב יעזבו ישראל מפני זה ללכת לארץ, ושיאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה. ומשה ציוה ששיבו אותם דבר על זה, וידוע היה שיתפעלו ממנו בני ישראל.

והנה הרמב"ן פעם יאמר שאם יהיה העם חזק והערים בצורות, יבנו דיק וסוללות ואם לא לא. ופעם יאמר שהייתה השאלה הזאת על הנגב בלבד, שאם לא יהיה שם עם חזק והערים בצורות יכנסו בדרך ואם לא ילכו בדרך אחר. לא ציוה אלא שיתורו אל הנגב וההר ההוא, ולא יצטרכו בזה רק שלושה או ארבעה ימים. והם רצו ללכת בכל הארץ, ובזה חטאו, ושזה דקדק עליהם הכתוב במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום.

אבל כל זה בלתי נכון מכמה פנים. כי יהושע וכלב צדיקים היו, ואיך הלכו עימם בכל הארץ ומשה לא הוכיחם עליו. והכתוב מעיד שלא מתו אלא לפי שהוציאו דיבת הארץ, ולא ספר חטאם בדבר אחר.

ועוד כי אם היה ארץ הנגב חזקה היה להם להיכנס בדרך אחר, והיה להם לשלוח מרגלים לרגל מצד אחר, וכן בכל הדרכים לבחון להם הדרך היותר נאות. כל שכן שבסוף העניין לא

עשו ישראל דייק וסוללות, אבל הקיפו את יריחו ותיפול החומה תחתיה. ומה היה אם כן עניין השאלה הזאת מהעם ומהערים.

תשובה לשאלות ו-ז

[משה התערב בהגדרת תפקיד המרגלים]

אין ראוי לחשוב שלא שלח משה את המרגלים אלא לרגל את הנגב וההר הסמוך לקדש בלבד. כי הנה מעניין צוואתו אותם, נראה שכל הארץ ירגלו. ולא היו מספיק ריגול ההר והנגב למה שירצו לדעתו, והכתוב אומר **שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל**, הרי שכל ארץ כנען הייתה בכלל הריגול.

אבל משה ציוה אותם שיכנסו בדרך הנגב, כי הנגב היה קרוב לקדש ברנע, ששם היו. שנאמר **והיה לכם פאת נגב ממדבר צין היא קדש על ידי אדום**. ואמרו **ועליתם את ההר הוא הר ההר**. להגיד שילכו עד שיגיעו לסוף צפון, והוא לבא חמת, שנאמר **זה יהיה לכם גבול צפון בהר ההר תתאו לבא חמת**. וזה היה אלכסון הארץ לארכה ולרחבה, כי קדש היה במקצוע צפוני מערבי, ובחזרה באו עד חברון שהוא בנגב, עד נחל אשכול הקרוב לקדש, כי לא יתכן שיביאו האשכול והזמורה במוט בשנים בכל ארץ ישראל, אלא מנחל אשכול עד קדש, שהיו קרובים זה לזה.

[משה שינה את שאלות העם]

ואמר להם כל זה כדי שידעו שהוא ע"ה היה מורה להם את הדרך ילכו בה, כי נביא אלהים הוא, ולא כמו שהם אמרו שהמרגלים יגידו להם את הדרך ילכו בה. והנה ציוה משה אותם על דרך כלל, **וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה כמו שמפרש והולך**.

או יהיה אמרו **וראיתם את הארץ מה היא**, שיביטו בארץ כמה היא בכמותה, ואיך היא באיכותה, אם הרים וגבעות או ארץ מישור. ופרט עניין העם שיראו החזק הוא הרפה וגו'. ואתה תראה, ששאל משה כאן בפרט שש שאלות, שתיים מהן בעניין העם, והם החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב, כי הראשונה שאל על האיכות, החזק הוא הרפה, רוצה לומר אם המה אנשים חזקי הבנין אנשים גסים, או אם הם בהפך רפים וחלשים, כי זה יוכר למראית העין.

ואח"כ שאל על הכמות, המעט הוא אם רב.

עוד שאל בעניין הארץ המיושבת שתי שאלות אחרות:

האחת מצד ענינה ויישובה, רוצה לומר אם מצב העיירות והמקומות הוא מצב בריא או חולני, כי זה יתחלף כפי מצב הארץ אצל ההרים, אם למזרח או לאחד משאר הדרכים, כמו שביאר **אבן סינא בספר הקנון שלו**.

והשנית הוא בערים אשר הוא יושב בהנה, רוצה לומר שהם יותר מיושבות או הם במקומות הגבוהים או השפלים.

והיותר נכון אצלי, שהיו שתי השאלות השניות האלה על הערים:

כי שאלת **ומה הארץ אשר הוא יושב בה, הטובה היא אם רעה**, ענינו הארץ המיושבת, **הטובה היא** מאויר טוב ובתים נאים ופרדסים ומעיינות מים.

וכן שאלת **ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים**, רוצה לומר אם עריהם שהם מקומות חנייתם ויישובם הוא בלבד כבני קדר יושבי אהלים שחונים בשדה במקום מרעה בהמתם, או במבצרים שיש להם כרכים תקיפים.

עוד שאל בענין הארץ הבלתי מיושבת, והיא הנעבדת ע"י בני אדם, שתי שאלות אחרות, והוא אמרו **ומה הארץ השמנה היא אם רזה, היש בה עץ**. כי לא שאל זה על הארצות המיושבות, ולכך לא אמר אשר הוא יושב בה.

ושתי השאלות האלה:

האחת מהן **השמנה היא** להוציא פירות הרבה, וזה יוודע מצורת העפר, כי לא היה אז זמן זרע כי אם זמן קציר.

והשניה **היש בה עץ אם אין**, וזה לעשות פירות ולשקמים ולעצים לשרפת האש, כי העצים הם מהדברים היותר הכרחיים אל החיים.

[שאלות משה מזמינות תשובות חיוביות, ולאמונה בה']

והנה שאל על האילנות, לפי שארץ מצרים אשר יצאו משם לא הייתה בעלת אילנות, וידוע שהארץ היא רבת הזרעים ומועטת האילנות. כי מצרים היא לחה מאוד ומוכנת לעיפוש. ואמנם האילנות יגדלו מצד האוויר, לא מצד המים.

ואמר והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ. לפי שהיה הריגול סכנה רבה, וכל שכן לאנשים מביאים הפירות, בהיותם נוכריים. ולזה הוצרך לומר להם שאל ירך לבבם בדרך הזה, אבל יתחזקו בו ובחזרתם ייקחו מפרי הארץ ויביאו אותו לשמח את העם היושבים במדבר. ונתן טעם לחיזוקם באומרו והימים ימי בכורי ענבים, רוצה לומר אל תפחדו להביא את הפירות, כי הימים ימי בכורי ענבים, ודרך בני אדם להביא בזמן הזה פירות למאכלם.

הנה אם כן, מששת השאלות האלה אשר ציוה מרע"ה למרגלים שידעו ושישיבוהו דבר

עליהם, לא היה אחת מאותם ששאלו העם באומרם **וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן.**

כי משה לא ציוה אותם שידעו דבר מהדרכים, ולא מהערים היותר מוכנים לכבוש תחלה, וגם המרגלים בתשובתם לא השיבו על זה כלל. אבל משה בדעתו רשעת העם, שהיה לדעת אם הארץ טובה ורחבה רבת המזונות ורבת הישובים, באופן שיאכלו וישבעו ויתענגו מאד עליה. וציווה אותם השתי שאלות מהארץ המיושבת. ושתי שאלות האחרונות מהארץ הנעבדת והנזרעת.

אמנם השתי שאלות האחרונות משה חידשם מעצמו, לשאל אותם מהם, והיה זה כדי שידעו שאויביהם הם עם רב ועצום, ועריהם בצורות בשמים, ובזה יכירו וידעו כי גואלם חזק, ושלא בכוחם יירשו הארץ, וזרועם לא יושיע למו. ולכן יוסיפו להידבק לאלוה יתברך, ולקרא אליו כי עת צרה היא ליעקב וממנה ייוושע.

[הטוב והרע בשאלות ששאל משה את המרגלים]

הנה התבאר מזה שלא שאל משה על הארץ אם טובה היא אם רעה להיותו מסופק ביעודים האלהיים חלילה אלא למלאת שאלתם בדעתו כי ע"כ בקשו לשלוח מרגלים כמו שביארתי ושלא שאל מאתם החזק הוא הרפה אם מעט הוא אם רב אלא כדי להטות לבבם לשוב אל ה' ולהתחנן לפניו כי לה' הישועה ושיאמרו לנו ונשובה אל ה' שיעשה עמנו ככל נפלאותיו וכמו שעשה על הים.

והנראה אלי באמת הוא שאדונינו משה חטא בשתי השאלות הראשונות האלה אשר שאל על העם ועל הערים, לפי שישראל לא שאלו אותם, וגם הש"י לא ציוה עליהם. אבל הוא מעצמו שאל אותם, ואין ספק שהייתה כוונתו טובה. אבל נמשך ממנו מה שנמשך כשגגה היוצאת מלפני השליט. ומפני ששגגת למוד עולה זדון נענש על זה אדון הנביאים, כמו שיתבאר בסדר זאת חקת התורה בג"ה.

והותרו אם כן השאלות ה' והז'.

במדבר פרק יג, כה-לא

[חטאם של המרגלים]

השאלה הח'

מה היה חטאת המרגלים, כי יראה שהם לא אמרו רק האמת באומרם שעז העם והערים בצורות. שכן אמרו מרע"ה לפניהם **שמע ישראל אתה עובר היום לרשת גויים גדולים ועצומים ממך, ערים גדולות ובצורות בשמים עם גדול ורם בני ענקים אשר ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק.** וא"כ לא חטאו ולא כיזבו המרגלים במה שאמרו.

והרמב"ן כתב שהיה פשעם במה שאמרו **אפס**, שהוא נגזר מאפיסה, המורה על ההעדר. וכאלו החליטו המשפט שאי אפשר שיכנסו לארץ ההיא.

ואין מלת אפס מורה כן כי ענינו הוא כמו **רק**, והוא מחובר עם **עז**, ענינו שהם שבחו את הארץ שהייתה זבת חלב ודבש, רק העם היה עז. וכן הוא **אפס כי לא יהיה בך אביון. אפס כי לא תהיה תפארתך** האמור בברק. ומה היה רשעת המרגלים ופשעם אם אמת יהגה חכם.

ואם פשעו בהוצאת דיבה על הארץ, הנה כמו שכתב **הרמב"ן**, לא התרעמו העם מזה אלא על מה שאמרו בתחילה שהיה העם חזק והערים בצורות בשמים. וכמו שאמר **אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבינו לאמר עם גדול ורב ממנו** וכן אמרו למשה **לנפול בחרב** וגו' כל שכן שחז"ל אמרו, שבכל מקום שעברו היו רואים קברי מתים, שהקב"ה עשה כן כדי לטרדם באבלם, ולא יתנו לב אליהם. אם כן גם בזה דברו אמת, ולמה קראם הכתוב מוציא דיבת הארץ, והיה ראוי שיקראם מביאי דיבת הארץ כיון שהם אמת דברו.

[שבעה פשעים שפשעו המרגלים בתשובותם]

תשובה לשאלה ח

ואמר **ויבואו אל משה ואל אהרן** להגיד שהאנשים ההם השחיתו התעיבו עלילה. כי אם היות שמשה רע"ה שלח אותם וציווה אותם שלא ישיבו הדברים ממה שראו אלא אליו, הנה המה לא עשו כן, כי כאשר שבו מתור הארץ התפרסמו לעין כל, ובאו אל אהל משה והקהילו שם את אהרן ואת כל העדה כדי שישמעו כולם דבריהם.

וזוהו טעותם הראשון שמשה ציוה אותם בהצנע לכת. וכמו שציווה יהושע למרגלים אשר שלח חרש לאמר שיחרישו צאתם ובואם. אבל אלו פרסמו את סתריהם. והוא טעות גדול בין אנשי המלחמה שיתפרסם להמון הלוחמים ורכי הלבב אשר בהם, התחבולות שעושים שרי הצבא. ושידעו ישראל חוזק האויבים והלוחמים, וכמו שאמרו אחינו המסו את לבבנו. וכדי להסיר הטעות הזו, אמרו מאמרם הראשון כנגד משה באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגומר.

וזוהי הפשע הראשון אשר פשעו המרגלים.

והפשע הב' הוא אמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו, ולא אמרו אשר ה' אלהינו נותן לנו, ולא אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו. לפי שהיה דעתם שלא יזכו במתנה ההיא ולא יירשו את הארץ, ע"כ אמרו אל הארץ **אשר שלחתנו** כאלו לא רצו בהליכה ובראיית הארץ ההיא.

והג' שעשו בדבריהם הוא שהשיבו על האחרון ראשון ועל הראשון השיבו אחרון. כי הנה כמו שביארתי למעלה, משה שאל מהם שתי שאלות בענין העם, ושתי שאלות אחרות בענין

הערים, ושתי שאלות האחרונות היו בעניין הארץ, באומרו השמנה היא אם רזה היש בה עץ אם אין.

והם השיבו ראשונה על השאלות האחרונות האלה. ואמרו הן ה' אלהים אמר לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש, וכן נשבע לאבותינו. האמנם אתה משה מפני ענותנותך לא שאלת אלא השמנה היא אם רזה, על כן דע וראה, שלא די שהיא שמנה כאשר דברת, אבל גם זבת חלב ודבש היא, כי יש בה כל כך מהמקנה כאלו כל הארץ זבת חלב. וכן למה ששאלת היש בה עץ, נשיבך כי הארץ מרוב פירותיה כאילו היא זבת דבש של תמרים ותאנים ורימונים וזה פריה מעיד עליו שהוא פרי יפה מאוד.

הרי לך תשובה שתי השאלות: הארץ הנעבדת שהיא שמנה, ויש בה עץ הרבה. ולפי שהיה דעתם להרחיב הדרכים בגנות הארץ זכרו ראשונה שבחה במלות קצרות כדי להרחיב אחרי כן המאמר בגנותה כאשר בלבבם.

הפסע הד' שבא בדבריהם הוא אמרם **אפס כי עז העם והערים בצורות גדולות מאד**. וזאת תשובה למה ששאל משה מהם, כי הוא שאלם על העם החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב. והם השיבו לשתיים יחד: כי עז העם, ועז הוא יותר מחזק, והוא כולל הריבוי בכמות והחוזק הנמרץ באיכות. והנה הכנעניים לא היו הם כל כך תקיפים ונוראים במעשיהם וגבורתם, ולמה כינו אותם **בעז העם**? אלא שבמרד ובמעל אמרו זה, להניא את לב העם מפחדם. וכן אמרם **והערים בצורות גדולות** הוא תשובה לשאלת הערים. ואמרם שהיו בצורות וגדולות, מורה שהיו טובות ויפות ומבוצרות. אבל בכיבוש הארץ לא תמצא הדבר כן, כי יריחו לבדו הייתה נשגבה, כי לא ימצאו ערים גדולות שיהיו בצורות בנקיקי הסלעים, כי אם בבקעה ובארץ מישור, ולא גם כן תמצא עיר מבצר שתהיה גדולה רבתי עם. והם בעצמם קבצו שני הדברים הסותרים: ערים בצורות וגדולות מאוד, ולא היה כן. אבל אמרו כל זה כדי להפחיד ולהניא לבב העם.

הפסע הה' הוא אמרם אפס כי עז העם. כי אם הייתה כוונתם להשיב על השאלות אשר שאל מהם משה, היה להם לומר **עז העם**. ומה להם במילת **אפס** שהוא העדר וביטול, כמו באפס עצים תכבה אש.

וכאלו אמרו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה, אבל זה כולו כאלו לא היה, כי הכל אפס ותהו, לפי שעז העם והערים בצורות גדולות מאוד. ואם כן הוא, מן הנמנע שנכבוש הארץ ההיא. ואם כן מה יועילנו היותה ארץ זבת חלב ודבש וכל פירותיה, אחר שלא לנו תהיה ירושתה. ובזה גילו דעתם שהביאה שמה הוא נמנע מצד העם ומצד הערים.

הפסע הו' שבא בדבריהם הוא אמרם כאלו מלאה הארץ מהם. וזה היה כזב גמור, כי הם

לא מצאו ולא ראו אלא שלושה ילדים מהם: אחימן ששי ותלמי שהיו בחברון. ולא היו ענקים אחרים בכל הארץ. אבל הם ברשעתם להפחיד לבב העם אמרו אליהם שכיבוש הארץ היה נמנע משלשה צדדים:

אחד מצד העם כי עז הוא.

והשני מצד הערים שאם יאספו אליהם האויבים לא יוכלו לכבשם.

והשלישי מצד הצבא אשר להם, הנוראים בגבורתם, והם הענקים אשר זכרו כאלו כל הארץ מלאה מהם.

והפשע הז' שבא בדבריהם, הוא אמרם **עמלק יושב בארץ הנגב**. וזה כי הנה משה לא שאל מהם דבר מזה, ומה ראו לדבר בו.

אלא שכוננו ברשעתם לומר, שמלבד שהיה כבוש הארץ נמנע אצלם, הנה גם העלייה שמה מפאת הדרכים הייתה נמנעת בעצמה. כי הנה לא יימלט הדבר מחלוקה:

אם שירצו ישראל לעלות ולהיכנס בארץ בדרך הנגב, שהיה קרוב לקדש, ומשם להר;

או יכנסו מדרך הים רוצה לומר ים פלשתים, וכן יד הירדן שהוא אשר קרא ים במקום הזה.

ואמרו שבדרך הנגב לא יוכלו לעלות, לפי שעמלק יושב בארץ הנגב, וכבר ידעו את רשעתו ואת שנאתו אותם, ושיצא להלחם במ בדרך, ואיך יוכלו לעבור בגבולו.

ואם ירצו לעלות ההר, לא יוכלו כי החיתי והיבוסים והאמורים הם היושבים בהר.

אם ירצו לעלות ולהיכנס בדרך הירדן, גם שם לא יונח להם, כי הכנעני יושב על הים ועל יד הירדן.

הרי שכבוש הארץ וירושתה הוא נמנע, והעלייה אליה בדרכים הוא ג"כ נמנע.

התבאר מזה כמה מן הרשעיות והפשעים באו בדברי המרגלים ותשובתם.

והותרה בזה השאלה הח'.

ומזה תדע למה אמר משה לישראל בשנת הארבעים, **שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות וגו'.** ואיך לא פחד לבבו פן יתפעלו השומעים דברו, ויפלו במה שנפלו אבותיהם עם דברי המרגלים. כי הנה אמר מרע"ה כל זה אחרי מלחמת סיחון ועוג ולכידת עריהם.

כי כאשר ראו בעיניהם כי יד ה' עשתה זאת, אימץ לבבו להזכיר להם כל זה, ולומר אליהם כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה.

אבל המרגלים, שפחד קראם ורעדה מאנשי הארץ, סיפרו דבריהם באופן שכל ישראל ישמעו וייראו, ויכפרו באמונת השם והבטחתו.

השאלה הט'

באומרו **ויהי כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה**. כי הנה על טענה זאת עלה נעלה, לא הביא טענה כלל. ואם חבריו אמרו כי עז העם, וכלב הודה לדבריהם ולא הכחישם, מניין לו שיעלו ויירשו אותה כי יוכלו לכבשה. **ומה שכתב רש"י** על ויהס, מדברי ההגדה הוא בלתי מתיישב כפי הפשט.

השאלה הי'

בדברי המרגלים **לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו**. כי אם רצו באומרו **ממנו** לרמוז אל העם ואל הקדוש ברוך הוא, כדברי **חז"ל**, הוא מגונה מאד. ומי הגיד להם כי הכנעניים היו חזקים מהשם ית', כי המרגלים לא ראו בארץ זה, והם לא העידו אלא מה שראו. כל שכן שנסו מצרים ועל הים היו מוכיחים חילופו. ואם כווננו באומרם כי חזק הוא ממנו אל עם ישראל, הלא ניצחון מצרים ועמלק לא עשו ישראל מכוחם וגבורתם, עד שיאמרו עתה כי עצום הוא ממנו ולא נוכל לעלות.

[כלב מתוכח עם המרגלים]

תשובה לשאלות ט-י

וכאשר באה בלב רשעת דבריהם על ה' ועל כבודם של ישראל, שנראו בזה כאנשים פחותים ורכי הלבב, וראה כלב שהיה רוצה משה לדבר אליהם ולחזקם בה', כדרך המנהיג השלם, ושהם היו כל כך צועקים ומתלוננים שלא היו נוטים אוזן לשמוע דבריו, השתיק העם אל משה, רוצה לומר שישמעו דברי משה. וזהו ויהס כלב את העם אל משה.

והעם חשבו שכלב היה רוצה לדבר כאחד מן המרגלים והגדול שבהם, כי הוא היה נשיא מטה יהודה, ולכן שמעו אליו. ואז אמר להם: **עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה**. רוצה לומר, האנשים האלה חברי, תכלית דבריהם הוא שהעלייה בארץ כנען בדרכים היא נמנעת, והכיבוש אותה הוא יותר נמנע מצד חוזק אנשי הארץ וחולשתנו. אין הדבר כן, כי אנחנו חזקים מהם, וא"כ אנחנו כפי העם אשר אתנו, עלה נעלה בדרכים בעל כורחו של עמלק ושאר האומות שבדרכים. ואחרי הכניסה לארץ נירש ונכבוש אותה. וזה **וירשנו אותה כי יכול נוכל לה**, רוצה לומר בכוחנו ובגבורתנו נעלה ונכבוש את הארץ. ולכך השתיקם כדי שישמעו זה מפיו.

והנה כלב לא רצה לזכור יכולת השם ונפלאותיו, כי זה היה ראוי למשה לומר אותו. והוא כלב היה שמה להגיד ענין הארץ, לא להגיד יכולת השם ונפלאותיו. ולכך הוא כאיש גיבור חיל ואמיץ לבב, השיב בדבריהם בשני חלקיו: מהעלייה בדרכים, ומכבוש הארץ.

אמנם המרגלים השיבו על זה: לא נוכל לעלות אל העם, לא מפני ריבויים, אלא מפני חוזקם,

כי חזק הוא ממנו. ואנחנו, עם היותנו רבים, כולנו חלשים ובלתי מלומדי מלחמה. וא"כ הספק הזה הוא כפי איכותם, לא כפי כמותם.

ואמר הכתוב והאנשים אשר עלו עמו, להגיד כי מצד שעלו עמו אמרו:

אנחנו ראינו בעינינו כל מה שאתה כלב ראית בעיניך, מה ידעת ולא נדע. שקר דברת לעם הזה, שאין צריך לומר שלא נוכל לרשת הארץ הזאת מפני הערים שהם בצורות וגדולות בשמים, אבל גם בבחינת העם לבדו לא נוכל לעלות אל העם, כי חזק הוא ממנו.

והנה לא זכרו מעשה השם ונפלאותיו, לפי שראו שמשה אמר להם עלה רש וגו' אל תירא ואל תחת. והוציאו מזה שהיו צריכים עצה וגבורה למלחמה, כדרך הלוחמים. ושהשם ציוה בשליחות המרגלים. והוגד להם שמשה רבנו עליו השלום שאל מאתם על העם החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב.

וכל זה ממה שאימת אצלם שהיו צריכים להלחם באויביהם, ועל כן אמרו מה שאמרו המרגלים, ונכשלו העדה במרים.

אמנם נסי מצרים והמדבר לא הוצרכו לפועל אדם ואל גבורותיהם, ולכך עם היות שלא שכחו מה שראו במצרים ועל הים, הנה חשבו שהנפלאות ההן היו מעשה ה' ונוראותיו, אבל ירושת הארץ תהיה מכוחם וגבורתם, ומפני זה תשש כחם כנקבה.

והותרו בזה שתי השאלות הט' והי'.

במדבר פרק יג, לב - פרק יד, י

[דיבת המרגלים]

[592] ראו [המרגלים] שכלב ויהושע אמרו, וגם משה יסכים עמהם, שעלה יעלו ויירשו את הארץ, והם היו אומרים ההפך. והשומעים אולי יטו אזנם לדברי יהושע וכלב. לכך הוצרכו להוציא את דיבת הארץ שהייתה אוכלת יושביה.

והעניין, שלא היו ארבע התקופות [העונות] על יחס מתאים כפי ההכרח לשמירת הבריאות מאויר מפסיד. כי כל הנעתק מאקלים לאקלים יחלה או ימות בגלל השתנות מזגי הארצות. כי כל ארץ תיאות למזגי הנולדים בה. והארץ אשר לא תיאות ליושביה, מפני שינוי התקופות ורוע אוירה, כל שכן שתהיה רעה ומשכלת לזרים הבאים אליה.

על כן אמרו: עם היות שלא היה ראוי שלא ירגיש אדם ברוע טבע הארץ, כי אם בשבתו בה ימים רבים, הנה רוע הארץ הזאת הוא כל כך, שעם היות שעברנו בה לתור אותה בדרך עראי, ראינו וידענו שהיא ארץ אוכלת יושביה. ואם היא משכלת יושביה, ראו מה תעשה לזרים שיבואו אליה מבחוץ. ולא תחשבו שלהיות אנשיה שטופים במאכל ומשתה ימותו שמה, כי הנה כל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מידות, רוצה לומר מסודרים בהתנהגות טובה בכל

ענייניהם ותאוותיהם. אלא שטבע הארץ ואקלימה ממית אותם. והיה תכלית מאמרם: מה יתרון לנו להילחם עם אנשי הארץ ולכובשה כדברי כלב, כי אף אם יהיה כמו שאמר, אין הארץ ההיא נאותה לנו, כיון שהארץ ההיא רעה מאוד והיא תמית היושבים לא בזמנם.

השאלה הי"א

באומרו **ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם**. כי דבר ידוע הוא שיותר יתבזה האדם הפחות בעיני האיש הנכבד, משיתבזה בעיני עצמו. כי אין איש בארץ מכיר חסרונו על תכליתו. וארז"ל שאין אדם רואה חובה לעצמו. ולכן אחרי שאמר ונהי בעינינו כחגבים, מה צורך היה לומר עוד וכן היינו בעיניהם.

תשובה לשאלה י"א

ואמנם אמרם עוד ושם ראינו את הנפילים בני ענק, היה להגיד שהארץ אוירה רע וממית, עם היות אנשיה אנשי מדות ואנשים חזקים בטבעם. כי שם ראינו את הנפילים בני ענק, שגודלם וגובהם וחוזקם הוא כל כך, שאנחנו היינו בעינינו כחגבים החלושים, וכן היינו גם אנחנו בעיניהם. רוצה לומר שבערך גבורתם, לא היו חוששים אלינו, אם היינו מרגלים אם לא, כי לא חשבונו לאנשים להישמר ממנו, אלא כאלו היינו כחגבים. ומפני זה הלכנו לפנייהם לבטח.

והנה הדיבה הזאת הם הוציאו אותה מלבם, והייתה כולה שוא ודבר כזב. כי הארץ לא הייתה אוכלת יושביה. ואפשר היה שראו שם מתים רבים, כמו שזכרו חכמינו זכרונם לברכה. כי הם בימי תקופת תמוז הלכו לתור את הארץ, ובימים ההם מתים על הרוב בני אדם מקדחות החדות שיקרו בכל מקום.

ולהיות הדיבה הזאת בדיה שהוציאו וברו מלבם, לא סיפרו אותה בבואם בתחילה כשאר הדברים, וגם לא עצרו כוח לומר זאת בפני משה ולא בפני יהושע וכלב, פן יכחישו אותם. אמרו זה להמון העם באוהליהם. וזה שאמר **ויוציאו דִּבַּת הארץ אשר תרו אותה אל בני ישראל**, רוצה לומר שאל בני ישראל אמרו הכזב והבדיה ההיא, לא למשה ולא בפני יהושע וכלב.

והותרה בזה השאלה הי"א

השאלה הי"ב

למה אחרי הדיבור האחרון הזה מהמרגלים, בכו כל העם ולא בכו בפעם הראשונה שאמרו אליהם **כי עז העם והערים בצורות בשמים עמלק יושב** וגו' וידוע שהם לא התלוננו רק ביראתם לנפול בחרב, נשיהם וטפם. ולמה אם כן לא התלוננו בתחילה בשמעם עיקר העניין, ומה ראו לבכות ולהתלונן עתה אחרי שאר הדברים.

תשובה לשאלה י"ב

והנה ישראל אף על פי ששמעו כי עז העם והערים גדולות ובצורות, לא בכו לפי ששמעו מטוב הארץ, והיו פוסחים על שתי הסעיפים אם יאהבו בעבור רוב טובתה, או ישנאו לטורח וסכנת כבושה.

אבל עתה ששמעו בדיבתה, והיותה אוכלת יושביה, אז התחילו לצעוק ולהתלונן. וגדולי העם הם העדה שזכר הכתוב. ואמנם ההמון הם אשר בכו. וזהו **ויבכו העם בלילה ההוא**, כי בכו באוהליהם, ובכו שמה כמתאבלים על מת. והנה לא בכו עד עתה, כי היה חשק הארץ בלבותם. וזה שאמר **וילונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל, ויאמרו אליהם כל העדה**, כי הבכייה הייתה כוללת לכל ישראל. אבל עיני העדה וזקניו הם דברו למשה דברי התלונה והתוכחה.

והותרה בזה השאלה הי"ב.

השאלה הי"ג

איכה ואיככה נואלו שרי ישראל וחכמיהם, שהיו אומרים ניתנה ראש ונשובה מצרימה, מפני יראת אנשי כנען. ואת פועל ה' לא הביטו ממה שעשה לאויביהם במצרים, ועל הים, ובמדבר, כל אשר עשה עימהם להפליא. האם חשבו שנעשו כל הנפלאות ההמה בכוחם ובגבורתם. ומה הגיע אליהם ששכחו את כל זה אשר ראו בעיניהם.

השאלה הי"ד

והרועה הנאמן למה לא אמר אליהם כי לא בחרב ובחנית יושיע ה', ושה' ילחם להם והם יחרישון, כמו שאמר על הים. ושתק ונפלו על פניהם הוא ואהרן דבק לשונם לחכם ולא הוכיחם כראוי.

השאלה הט"ו

למה זה קרעו בגדיהם יהושע וכלב, ומה תקנו בקריעה ההיא. גם בטענתם אם חפץ בנו ה' והביא אותנו, שמו הדבר בספק, **אם חפץ** וידוע שהכל היה בידו יתברך, והיה להם לומר בודאי שהשם יביאם אל הארץ.

[הבכיה נקבעה לדורות]

תשובה לשאלה י"ג-ט"ו

וסימן רע היה זה להם כי אז הוקבעה בכיה לדורות בלילה ההוא, והוא ליל תשעה באב שאז נחרב בית המקדש ראשון, ובאותו לילה עצמו נחרב בית שני, וכמה מהתמורות והגירושים נעשו בגלות ביום ההוא עצמו.

וידמה שהמרגלים באו ערב תשעה באב, ודברו מיד אל משה ואל כל העדה והלכו אחר כך באוהלי האנשים החשובים, והוציאו דיבת הארץ, ובסיבת זה בכו העם בלילה ההוא, ובהשכמת הבקר - **וילונו על משה ועל אהרן וגו'**.

והראיה שהדיבה הרעה שהוציאו ובדו מלבם על הארץ היא הייתה סיבת כל זה, הוא מה שנאמר מיד אחר זה, **והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ, וישבו וילונו עליו את כל העדה להוציא דיבה על הארץ**. רוצה לומר, למה שהוציאו דיבה על הארץ, ונאמר וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ רעה. והייתה תלונתם של ישראל **לו מתנו בארץ מצרים או במדבר**, רוצה לומר מה התועלת בנסים ובנפלאות שעשה הש"י ביציאת מצרים, ומה התועלת בנסי המדבר, כי הנה כל הדברים הולכים אחר התכלית. וכיון שהתכלית הזו היא רע, שנמות ולא נירש את הארץ, יותר טוב היה שמתנו במצרים בלי עמל המדבר וטרחו. או שנמות במדבר ולא נבוא לסכנת כיבוש הארץ.

ואם תאמר שהקדוש ברוך הוא עשה זה להראות גבורתו בכיבוש הארץ, עדיין תישאר השאלה ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת, רצונו לומר: האוכלת יושביה, לנפול בחרב. רצונו לומר שנפול אנחנו בחרב האויבים, ונשינו וטפינו יהיו לבז. כי יותר טוב היה לנו שנמות כולנו משילכו הנשים והטף שבי לפני צר, ונסבול הסכנה והרעה הזאת לתכלית רעה, והוא שהארץ תאכל אותנו בקיצור שנים. ואין סכלות גדול מזה, שיילחם האדם ויכניס עצמו בסכנה רבה, בהיות התכלית הנקנה שמה יותר רע ומזיק.

ואם תאמר שמה שהיה כבר היה, ושבהכרח שנלך לדרכינו, אין הדבר כן. כי טוב לנו גם עתה שנשובה מצרימה. ולכן אמרו איש אל חברו, נתנה ראש, כלומר: נעשה מנהיג שר ומושל, ונשובה מצרימה, כי לא תהיה שמה הסכנה כל כך מהדרכים וכיבוש הערים ורעת הארץ המשכלת כאשר הוא בארץ הזאת. לפי שעם היות שבבחינת הנשים והטף, שבמצרים יהיו עבדים, ובארץ כנען יהיו גם כן לבז. לא היה טוב שוב מצרים מלעלות בארץ כנען. הנה בערך האנשים, שבארץ כנען יפלו לחרב; ובארץ מצרים לא ימיתו אותם, אבל יהיו למס עובד כאשר בתחילה, אין ספק שטוב הוא לשוב מצרים מלכת לארץ כנען. ולכן אמרו **הלא טוב לנו שוב מצרים**. כי לא אמרו טוב שוב מצרים בהחלט, אלא הלא טוב לנו - רוצה לומר בערך האנשים המזכרים - טוב מצרים מכנען. לא בערך הנשים והטף.

[וישמע משה ויפול על פניו]

והנה משה נפל על פניו, וכן אהרן עמו, לפני כל עדת בני ישראל. אם כאנשים המתאבלים על אבדת העם ההוא מבלי תקומה, או שנפלו על פניהם להתפלל על ה', יתקן ויבטל הרעה ההיא אשר אמרו לשוב למצרים.

והיותר נכון הוא שנפלו על פניהם להתחנן אל העדה, ולבקש מהם: אל נא אחי תרעו; או שמעו נא אחי ועמי, ולזכור להם חסדי השם. אמנם לא נתנו לו מקום לאמרם וכדומה מהדברים והניחומים, ויורה על זה אמרו ויפול משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל, כי נפלו לפניהם להתחנן ולבקש מהם שלא יחזרו למצרים.

[דברי יהושע וכלב]

יהושע וכלב להיותם מן התרים את הארץ, וראו טובה ויופייה, ורשעת המוציאים דיבה עליה, קרעו בגדיהם, לפי שהיו שומעים את זקני העדה שהיו מגדפים את השם ומקללים, והשומע חייב לקרוע. וצעקו חמס ויאמרו אל כל עדת בני ישראל, רוצה לומר לזקנים עיני העדה, שהם היו עושים תלונה בעד כל העם, אל תתפתו אל הדיבות שהאנשים האלה הוציאו ובדו מלבם על הארץ, כי גם אנחנו עברנו בה, ולתור אותה ולחפש סתריה הלכנו שם, וראינו כל מה שראו אלו המרגלים. ושקר וכזב הם מדברים מהארץ שהיא רעה ואוכלת יושביה, כי טובה הארץ מאוד מאוד בהפלגה. ולא אמרו זה על היותה זבת חלב ודבש, אלא על היותה מאוויר טוב. ובזה תשובה לאומרם ולמה ה' מביא אותנו, שהיה מביא אותם שמה להיותה ארץ טובה. ואמנם מה שאמרו מעזות העם וחוזק הערים ומעניין הגויים העומדים בדרכים, יש בזה שתי תשובות:

האחת היא שה' ילחם לנו, ולכן אם חפץ בנו ה' והביא אותנו אל הארץ הזאת, רוצה לומר אף על פי שיש שחל בדרך ארי ברחובות. וזה לעניין העלייה בדרכים.

ולעניין הכיבוש, והוא אמרו ונתנה לנו, ואמר אם חפץ בנו ה', כאומר: אם ה' מצד חפצו הטוב, לא שאנו ראויים אליו. אם חפץ בנו, לא ימנענו עמלק היושב בנגב ולא הכנעני היושב על יד הירדן, כי בעל כרחם הוא יביאנו אל הארץ הזאת בדרכיה, ועל כרחם של אותם הגויים יתנה לנו, כי הוא ילחם את מלחמותינו. אך בתנאי שבה' אל תמרודו, כי בהיותכם מורדים בו ומטיחים דברים נגדו, אין ספק שיסתיר פניו ממנו, ומצאנו צרות רבות ורעות. זאת היא התשובה האחת מצד ההשגחה האלהית.

והתשובה השנית היא מפאת כבודכם, כי אתם בני ישראל עם רב ועצום שש מאות אלף רגלי, ולכן אין ראוי שתיראו את עם הארץ, רוצה לומר העם היושב בארץ, שהם אנשים פחותים, עובדי אדמה מתענגים בפרותיה.

זה שאמר **ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם**,^[594] רצונו לומר נאכלם כלחם, ונקבל תועלת מהם ומממונם, כמו הלחם אשר נאכל, שסר צלם מעליהם, שהמערכות העליונות שהם להם כצל, והם שרי מעלה. כמו שאמר שר מלכות יון שר מלכות פרס מורים עליהם

חורבן והפסד וסור השפעתם, ואנחנו בהפך זה. כי ה' שהוא אלהי האלהים אתנו, וע"כ אל תיראום.

ואפשר שרמז בזה המאמר שהם היו יראים ופחדים מישראל, וזהו **סר צלם מעליהם**, כי הצל יתמיד על הכוח והאומץ, כמו **בצלו נחיה בגויים**. כי האדם שזיו פניו ישונה מיראה ופחד, יאמר עליו כמשל הדיוט שאין לו צל. וענינו: שלא יעשה רושם בעיני רואיו. וכמאמר רחב הזונה וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם.

ולכך אמרו הלא הגויים האלה הם בעיניהם כלחמנו, שנאכל אותם, ומרוב פחדם ממנו סר צלם מעליהם. ואנחנו בהפך - כי ה' אתנו, ובעבור זה אל תיראום, כי הם יראים מכם ואיך תיראו אתם מהם.

ושמעתי מפרשים בזה, שהם אמרו אך בה' אל תמרודו, ואז אל תמרדו בו כאשר לא תיראו את עם הארץ, כי המורד באדוניו, מסיר ממנו הבטחתו וישימהו באדון אחר. וכן אתם אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה.

ומה שאמרו **כי לחמנו הם סר צלם מעליהם**, הוא מליצה נכבדת, שהיו עמי ארץ כנען, כמו המן, לחמם של ישראל כאשר סר הצל מעליו. כי ברדת השמש וחם השמש ונמס, כן יהיו יושבי הארץ כמו המן, שכאשר ירד עליהם יד השם, שהוא שמש ומגן אשר אתנו, ויפוצו אויביו וימסו, יהיו כאין כמן בבוא עליו השמש. ובעבור זה אל תיראום.

והנה זקני העדה וראשי העם פחדו שמא יתפתו וימשכו אחריהם מבני ישראל, ויעשו כיתות, ויהיה זה סיבה שיפלו בחרב האויבים. וחשבו שלכבוד משה היו מדברים יהושע וכלב כל זה, ולכן אמרו ביניהם לרגום אותם באבנים, רצונו לומר שהמון ירגמו וימיתו יהושע וכלב באבנים, אלא שנמנעו מזה לפי שכבוד ה' נראה על אוהל מועד, והוא ענן הכבוד שנראה על המשכן, ויראו וחלו מפניו.

הנה התבאר מזה למה חשבו רעה בדבר הארץ, ולא שתו אל לבם נסי מצרים ועל הים, ומה שנעשה להם במדבר, שהיה מפני שחשבו שכיבוש הארץ היה מוטל עליהם בכוחם ובגבורתם, ממה שראו שמשה אמר אליהם עלה רש וגו'. ולמה מרע"ה לא זכר להם מעשה השם ונפלאותיו, שהיה מפני שהם חשדוהו שהיה מרמה אותם בדבריו ולא הניחוהו לדבר ולמה יהושע וכלב קרעו בגדיהם.

והותרו במה שפירשתי בזה שלוש השאלות האחרונות י"ג י"ד ט"ו.

במדבר פרק יד, יא-כא

ביאור הפרשה, השאלות והתשובות [עד אנה ינאצני העם הזה?]

יא ויאמר ה' אל-משה עד-אנה ינאצני העם הזה ועד-אנה לא-יאמינו בי
בכל האותות אשר עשיתי בקרבם:
יב אֶכְנֹו בְדַבָּר וְאֹרְשֵׁנוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי-גָדוֹל וְעַצוֹם מִמֶּנּוּ:

[שתי גישות: ינאצוני – לא יאמינו בי]

השאלה הא'

^[594]למה אמר **עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה לא יאמינו בי** כי מלת **אנה** היא שאלה על גבול המקום. ואימתי היא שאלה על גבול הזמן. והיה ראוי שיאמר עד מתי ינאצוני העם הזה, ועד מתי לא יאמינו בי, כמו שאמר אחר כך: עד מתי לעדה הרעה הזאת.

השאלה הב'

מה ענין מאמרו יתברך **אכנו בדבר ואורישנו ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו**. האם היה זה שוחד למשה, כדי שיודה בהכאת העם ויקבל הגזרה הזאת? הנה כבר בענין העגל אמר משה לפניו ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא מספרך. ואיך אם כן חשב יתברך שעתה יקבל משה המתנה הזאת על התנאי.

תשובה לשאלות א-ב

אין ספק **שאנה** הוא שאלה על גבול המקום. **ומתי** הוא שאלה על גבול הזמן. אבל מפני שהזמן והמקום שניהם ממאמר **הכמה**, לכן היה שיתחלפו אנה במתי פעמים רבות. כי כן מצינו החושים מתחלפים זה בזה, מפני שיצאו ממקום אחד והוא המוח. כמו שאמר ראה ריח בני; וכל העם רואים את הקולות. ויהיה כפי זה הדרך אמרו עד אנה ינאצוני, עד מתי ינאצוני ועד מתי לא יאמינו בי.

ויש מפרשים בזה שבעבור שיאמר מקום על המדרגה, כמו שאמר הרב **המורה**. לכן יאמר על מלת אנה, שהיא שאלה, על המקום על המדרגה. ויאמר הכתוב הזה עד אנה, עד איזו מדרגה יגיעו שלא יכעיסונו העם הזה, ועד איזו מן המדרגות יאמינו בי, אחרי אשר עשיתי בקרבם כל האותות אשר ידעת.

והיותר נכון בעיני שיאמר עד אנה, הנה בהיות העם במצרים רעים וחטאים, היה להם התנצלות שהמקום היה גורם. ולכן הוצאתי אותם משם, ואמרתי אוליכם תחת כנפי, ויתדבקו בי. וכשחטאו על הים, היה להם גם כן התנצלות, שלהיותם נעדרים מהתורה היו חוטאים ובלתי מאמינים. ואמרתי אביא אותם אל הר סיני, וקדושת המקום מטהרם. אחר כך במה

שחטאו במדבר, אמרתי שהמקום היה גורם, להיותו ארץ מדבר ותהו יליל ישימון. ואמרתי להביאם אל ארץ נושבת, ויאמינו בי. ועתה בראותי שבמצרים חטאו, ועל הים מרו, ובמדבר ינאצוני, ובבואם אל הארץ לא האמינו בי - אנה אוליכם שייטיבו תכונתם שמה? וזה שאמר עד אנה ינאצוני, רוצה לומר עד איזה מקום וארץ אחרת נלך, שלא ינאצוני העם הזה ויאמינו בי. כי אין מקום שלא ינאצוני ושלא יכפרו שם באמונתי.

והנה אמר **ינאצוני ולא יאמינו בי**, לפי שהיו בישראל כתות, כת מהם היו מאמינים בדברו אבל היו מנאצים את תורתו וחוקיו, ורוצים לפרוק מעליהם עול תורתו. וכת שלא היו מאמינים בתורת משה כלל, ולא היה צריך להם לפרוק את העול.

ועל הכת הראשונה אמר עד אנה ינאצוני העם הזה. ועל הכת השנית אמר ועד אנה לא יאמינו בי בכל האותות. רצונו לומר עם כל ריבוי האותות אשר עשיתי בקרבן, שהם מופתים חזקים על האמונה. ולפי שהעם בתלונתם אמרו **לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו**, אמר יתברך אכנו בדבר ואורישנו, כלומר: אתן להם שאלתם ובקשתם שימותו במדבר, אבל לא בחרב האויבים, אלא במגפה שהיא יד ה'. ובזה הדרך אורישנו, רוצה לומר אגרשנו מהמציאות מעל פני האדמה.

וכדי שלא יקשה משה בשבועת האבות, כמו שעשה בתפילת העגל, אמר יתברך כאן שלא יעבור בזה על השבועה שנשבע לאבות לתת ירושת הארץ לזרעם, כי הנה יעשה זרעו של משה גוי גדול ועצום מישראל בזמן מועט. ולא היה זה שוחד למשה, אלא התנצלות מעניין שבועת האבות.

והתבארו כפי זה שתי שאלות ראשונות הא' והב'.

[תפילת משה על ישראל]

השאלה הג'

יג ויאמר משה אל-ה' ושמעו מצרים כי-העלית בכתך את-העם הזה מקרבן:

במאמר משה **ושמעו מצרים**. כי איך חשב משה שהשופט כל הארץ לא יעשה משפט, מיראתו מה שיאמרו מצרים בסכלותם, והוא יתברך לא יירא מרובות עם, כי הוא השלם בעצמו. ומה יתן ומה יוסיף לו כי יכבדוהו מצרים, או בהפך זה, שבעבורו יימנע מעשות משפט בעולמו ובעמו.

השאלה הד'

ואיך לא השיבו יתברך, הנה לא יאמרו מצרים מבלתי יכולת ה', כי בדעתם שישראל לא האמינו בה' ומרדו בדברו, הלא יאמרו כי צדיק וישר הוא, ושצדק לפניו יהלך, ולא יאמרו

מבלתי יכולת ה' להביאם.

השאלה הה'

איך יתכן שיאמרו מצרים, גם כנען, מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ הרגם, והנה נסי מצרים ומכת בכורות וקריעת ים סוף היו דברים יותר גדולים מכבוש ארץ כנען. וכמו שאמרה רחב הזונה **כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם**, וזה הרך לבבם בלי ספק. וכבוש ארץ כנען מלך אחד יוכל עליו, ואיך יאמרו מבלתי יכולת ה' וגו'.

והרמב"ן כתב שיאמרו המצריים לאנשי כנען, שאלהי כנען חזק ולא יכול להלחם עמו כאשר נלחם עם אלהי מצרים.

ואינו נכון כי איך ישימו המצרים שימצה באלהיהם, כל שכן שלא זכר הכתוב אלא שלא היה יכולת בו, לא שהיה אלוה אחר גדול ממנו, וכוחו גדול מכוחו.

השאלה הו'

בסגנון הדברים אם באמרו כי העלית, שהוקשה למפרשים כולם שאינה נתינת טעם. ואם באמרו ואמרו אל יושב הארץ הזאת, שא"א שנפרש על יושב, כמו **שפרש"י**. ובכלל למה תלה העניין **בישמעו מצרים** ולא **בישמעו כנען** שהיו יותר קרובים אליהם.

יד ואמרו אל-יושב הארץ הזאת שמעו כי-אתה ה' בקרב העם הזה אשר-עין בעין נראה אתה ה' ועננך עמד עליהם ובעמד ענן אתה הלך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה:
טו והמתה את-העם הזה כאיש אחד ואמרו הגוים אשר-שמעו את-שמעך לאמר:
טז מבלתי יכולת ה' להביא את-העם הזה אל-הארץ אשר-נשבע להם וישחטם במדבר:

השאלה הז'

בכפל הדברים אם בעניין השמיעה ואם בעניין האמירה שבעניין השמיעה אמר ושמעו מצרים וגו' וחזר לומר שמעו כי אתה ה' וגו' וכן באמירה אמר תחילה **ואמרו אל יושב הארץ הזאת**, וחזר לומר שנית **ואמרו הגוים אשר שמעו שמעך**.

תשובה לשאלות ג-ז

אבל משה השיב על דבר הש"י, ולא בדרך תפילה אלא בדרך עצה, כעבד נאמן ואוהב טהור לב. **ושמעו מצרים** וגו' רוצה לומר, ואיך תעשה הדבר, והוא בהפך מה שכוננת אליו בתחילה, שיתפרסם בעולם אלהותך, השגחתך, ויכולתך הבלתי-בעל-תכלית ותחטיא כוונתך אם תהרגם כאשר אמרת, כי השומעים זה ייחסו אותו להעדר יכולת. ולכך אמר **ויאמר** משה אל ה', ולא אמר **ויחל** משה או **ויתפלל** משה.

[פירוש דברי משה]

והנה בפירוש הפסוקים האלו נתקשו **המפרשים**.

והנראה לי בעניינם הוא, שהיו דברי משה ע"ה כלל ופרט:

יאמר **שישמעו מצרים**, והם אשר העלית בכוחך את העם הזה מקרב, שהם שונאים אותך בעבור זה. והשונא יאהב לפרסם גנות שונאו. **ואמרו אל יושב הארץ הזאת**, שהם הכנענים. הנה אם כן אמר שישמעו מצרים, ולא זכר מה שישמעו. ואמרו אל יושב הארץ, ולא ביאר מה יאמרו. ולכך הוצרך לפרש ולבאר מה ישמעו מצרים, ומה יאמרו.

ועל זה אמר: **שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה**, רוצה לומר הנה תהיה השמיעה אשר זכרתי, שהמצרים, מלבד מה שראו בעיניהם בכוחך הגדול, בהעלותך את העם הזה מקרב, הנה עוד ישמעו עוד עתה, כי אתה בקרב העם הזה, והוא רמז לדבקות השכינה שהיה בקודש הקודשים, וישמעו גם כן שעין בעין נראה אתה ה'. והיה זה בהגלותך עליהם על הר סיני, שהשיגו ישראל כבוד ה' בעיניהם כקטון כגדול מהם. ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל. וענך עומד עליהם, והם עמוד הענן יומם ועמוד אש לילה, שהיה הולך לפניו תמיד לנחותם בדרך, כמו שמוליך הקטון לגדול נר לפניו להאיר לו. הנה כל זה ישמעו מפי האנשים הבאים למחנה ישראל.

וישמעו עתה דבר סותר והפכי לזה, והוא שהרגת את כל העם הזה פתאום, כמו שיהרגו את איש אחד. וזהו **והמתה את העם הזה כאיש אחד**, רוצה לומר בהיותו עם רב שתהרוג כולם בבת אחת, כאלו הם איש אחד בלבד. כי כל זה נכלל במה שישמעו מצרים מהטובות שעשית עם ישראל, ומההריגה שתהרגם.

עוד ביאר מה הוא אשר יאמרו אל יושב הארץ, ועליו אמר ואמרו הגויים אשר שמעו את שמעך, שהם המצרים, שזכר יאמרו **כי מבלתי יכולת ה' להביא את העם אל הארץ הרגת אותם**. כי אם לא ייחסו ההריגה לעוון ופשע, כיון ששמעו שישראל היו מושגחים ודבקים בך דבקות נמרץ, ולכך יאמרו שהיה יכולתך מוגבל במצרים, ולא היה מתפשט כחך ויכולתך בארץ כנען, ולכן שחטת אותם במדבר הזה, כמו שישחטו את הצאן. כי כאשר לא מצאה ידך לעשות מה שנשבעת להם, בקשת עילה ותואנה להרגם לצאת מידי חובתם.

כי לא יצויר שמלך יהרוג את כל עמו, אף שיחטאו לפניו. וזה פירוש מה שאמר למעלה, **ואמרו אל יושב הארץ הזאת**, כלומר שהייתה הסיבה בזאת מפני יושבי ארץ כנען, שלא היה לך יכולת עליהם כאשר היה על מצרים. והוא על דרך מאמר האומר אלהי הרים אלהיהם, ולא אלהי עמקים.

הנה התבאר שלא אמר משה כאן שהשופט יתברך לא יעשה משפט, כדי שלא יאמרו מצרים מבלתי יכולת ה', אלא שלא ימיתם באופן שייחסוהו האומות להעדר היכולת, אלא באופן אחר שיקבלו עונשם, ולא ימשך הביטול הזה.

ולא השיבו הקדוש ב"ה, שהמצרים אחרי שידעו פשעם וחטאתם, יכירו וידעו כי אלהי משפט ה'. לפי שהמצרים מפני השמועה שישמעו, מאהבת השם אותם, לא יתנו לב שהיו חטאים

לפניו. שאם היה כן, לא היה עושה עימהם הגדולות והנוראות ההמה, ושלא היה סותר לזה נסי מצרים ושעל הים, כי יאמרו ששם היה יכולתו ולא בארץ כנען.

והותרו בזה ה' שאלות: ג' ד' ה' ו' ז'.

[ועתה יגדל נא כח ה']

השאלה הח'

בתפלת משה **ועתה יגדל נא כח ה'**. כי הנה לסלוח אין צריך כוח, אבל הכוח הוא תמיד לעשות משפט. כל שכן שהוא ביקש על אריכות אפים ובתפילה הזאת, א"כ פעם יבקש הסליחה: סלח נא לעון העם הזה וגו'. ופעם יבקש שיענישם ויפקוד עוונם, כמו שאמר ונקה לא ינקה פוקד עון אבות על בנים. וזה מורה על כעס ונקמה, לא על הסליחה והרחמים.

תשובה לשאלה ח'

ואחר שהשלים בזה משה רבנו ע"ה טענותיו, נתן עצתו בעניינם, והוא אמרו **ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר**, רוצה לומר ולכן גם עתה יגדל נא כחך כשתביאם ותנהלם אל הארץ כאשר נשבעת לעשות להם, ולא יהיה כדברי המצריים **מבלתי יכולת ה'** אבל, בהפך שעתה יגדל כחך וגודלך כאשר דברת להביאם אל הארץ, יותר ממה שהיה עד הנה ביציאת מצרים ובמדבר.

ואמנם לעניין עונשם הראוי להם כפי מעוט אמונתם, וכדבריהם הרעים אשר דברו, יהיה באופן אחר. והוא שתפקוד עוונם עליהם ועל זרעם באורך הזמן והדורות. וכמו שאמרת בעגל וביום פקדי ופקדתי.

ועל זה אמר **ה' ארך אפים**, רוצה לומר אתה ארך אפים שתאריך אפך לפושעים, ובזה תעשה להם **רב חסד** ואתה נושא עון שלא תעניש עליהם לחוטאים פתאום.

והנה לא זכר חטאם, לפי שהחטא נאמר על השוגג, ואין ארך אפים בשוגגים. אבל העוון והפשע, שהם היותר חמורים, אתה פעמים נושא אותם שלא תעניש עליהם בשעת המעשה, אבל תאריך אפך במעשיהם, אבל נקה לא תנקה לבלתי תת עונש כלל. כי הוא מאריך אפים וגבי דיליה [וגובה את שלו]. לפי שאם הפושע לא יפרע מה שהרשיע לעשות, אתה ה' פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים. ובני בנים הרי הם כבנים. לכן לא נזכרו כאן בני בנים. והוליד מדבריו, שכיון שככה הם מידותיו יתברך, והוא הודיעם אליו בעמדו בנקרת הצור, שעתה יסלח בזה הדרך לעון העם הזה, בהיותו רב חסד, ולא יענישום עתה כי אם באורך הזמן מעט מעט, בהם ובבניהם. ולא יתחייב ממנו ביטול, שיאמרו המצרים מבלתי יכולת ה'.

והוכיח משה שהייתה עצתו טובה ונכונה, ממעשיו יתברך, שעשה כן על עניין העגל. והוא אמרו **וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים ועד הנה**, שהוא רומז למעשה העגל, שנאמר בו וביום

פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. ואמרו **חכמינו** זיכרונם לברכה, שאין לך כל דור ודור שלא יקבל עונשו מחטאו של עגל.

הנה התבאר שלא בקש משה במקום הזה כפרה החלטית לעם, כי אם אריכות אפים ופקידה על בניהם וזרעם. והתבאר למה מהמידות האלוהיות ששמע משה בהיותו בנקרת הצור, זכר בלבד **ארך אפים ורב חסד ונושא עוון ופשע ופוקד עוון אבות על בנים** וגו', ולא זכר שאר המידות **אל רחום וחנן ואמת ועושה חסד לאלפים**, שהיה זה לפי שכוונתו היה לבקש אריכות אפים בלבד. ולכך לא זכר אל, כי הוא מדת הדין, ויחייבם לדין, ולא רחום וחנן. כי לא היו הם ראויים לרחמים, והדין נמשך עליהם. וכן לא הזכיר אמת, כי על פי מדתו יהיו חייבים מיד. ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים, ולא זכות האבות, לפי שישראל היו כמורדים ולא האמינו במה שהובטחו עליו.

והותרה בזה השאלה הח'.

במדבר פרק יד, כא-מה

[ויאמר ה' סלחתי כדברך]

כַּיֹּאמֶר ה' סַלַחְתִּי כְּדַבְרְךָ:

כֹּא וְאוֹלָם חַי-אֲנִי וְיִמְלֹא כְבוֹד-ה' אֶת-כָּל-הָאָרֶץ:

כִּבְּכֹל-הָאֲנָשִׁים הָרְאִים אֶת-כְּבֹדִי וְאֶת-אֶתְתִּי אֲשֶׁר-עָשִׂיתִי בְּמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר

וַיִּנְסוּ אֹתִי זֶה עֲשׂוּ פְעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי:

כִּגְאֹם-יִרְאוּ אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאֲבוֹתָם וְכָל-מִנְאֲצֵי לֹא יִרְאוּהָ:

השאלה הט'

בתשובת הש"י **סלחתי כדברך**, ולא נעשה כן, כי כולם מתו במדבר.

וחשב **הראב"ע** כי ענין סליחה הארכת זמן ולא כפרה.

ואינו כן, כי הכתוב אומר בקרבנות **וכפר עליו הכהן מחטאתו אשר חטא ונסלח לו**. הרי

שכפרה וסליחה שניהם דבר אחד.

השאלה הי'

באומרו עוד **ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ**. כי אם היה כוח מאמרו שבועה שלא יכנסו לארץ, ועל זה אמר חי אני שנשבע בחיי העולם, מה יהיה ענין **וימלא כבוד ה' את כל הארץ**, כי השבועה לא תהיה אלא בעצמותו, והיות כבודו מלא את כל הארץ הוא דבר יוצא מעצמו, כי גם הוא לשון עתיד, והש"י אינו נופל תחת הזמן, וכל תאריו הם החלטים עבר ועתיד והווה.

ופירש"י שמלוי הכבוד הוא שלא יתחלל שמו במגפה הזאת, לומר מבלתי יכולת ה'.

ואינו נכון, כי היות שמו בלתי מחולל, לא יחייב שימלא כבודו את כל הארץ, כי העדר החילול אינו חיוב הכבוד.

תשובה לשאלות ט-י

[496] זכר הכתוב שמיד אחרי דברי אדון הנביאים, היה דבר ה' אליו לאמור **סלחתי כדברך**.

ומה שנראה יותר נכון בפסוקים האלה הוא על אחד משני אופנים.
האופן הא' שהשיבו יתברך סלחתי כדברך, כלומר סלחתי להם לא בכפרה החלטית. אלא באריכות אפים, כמו שדברת ובקשת ממני.
 והודיעו למה היה ארך אפים לפושעים, שהוא מפני שהמלכים הממהרים להנקם בשעת כעסם, יהיה לאחת משתי סיבות:

- אם מיראתם שמא ימותו המלכים ההם, ולא יהיה להם זמן ופנאי להנקם מאויביהם.
- ואם מיראתם שאותם החוטאים אולי יברחו להם מממלכה אל עם אחר, ולא יהיה לאותם המלכים שמה יכולת עליהם להנקם בהם.

ואין כן בה' יתברך, כי הוא חי ונצחי לעד, ומלכותו בכל משלה, ואנה מפניו יברח החוטא. ועל כן נאמר כאן בתת הסיבה למה יאריך אפו לישראל: **ואולם חי אני**, ולא אמות כנגד הסיבה האחת, **וימלא כבוד ה' את כל הארץ**, ובכל מקום הם תחת ממשלתי ולא יברחו מחמתי.
 ונתן הטעם למה לא יכפר להם בהחלט, כי אם באריכות אפים, באומרו **כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי**, רוצה לומר אתה אומר שאסלח להם כדי שלא יחללו המצריים את שמי שישמעו אותותי. והנה אם יש לי להקפיד במצרים שישמעו אותותי, כל שכן שיש לי להקפיד במי שראה אותם במצרים ובמדבר, וינסו אותי זה עשר פעמים, שהמספר הזה מורה על הריבוי, ועל כל זה לא שמעו בקולי ולא האמינו בי. ובעבור זה, האם יהיה ראוי שהאנשים האלה יראו את הארץ?

ובעבור שמשה בטענתו אמר **מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם**, השיבו השם עתה ששבועתו לא הייתה לתת להם את הארץ, אבל הייתה שבועה **לאבותם** לתת אותה לזרעם. ולכך, אף שהדור הרע הזה לא יכנסו לארץ, לא היה יתברך עובר על שבועתו. ולא גם כן אם דורות אחרים יהיו מנאציו, שאין ספק שלא יראוה, ותישאר השבועה קיימת לדור אחר ירא את ה'. וזה שאמר **כל מנאצי לא יראוה**.

הנה בתשובתו יתברך זכר שיאריך להם אפו ולא יהרגם בדרך פתאום כאיש אחד, עם ביאור הסיבות אשר בעבורן לא ימהר בבקשת הנקמה. אבל שעכ"פ לא יבואו אל הארץ, בהיותם בהיות' מנאצי ה' ובוזיו יקלו.

והותרו השאלות התשיעית והעשירית.

[שכרו של כלב]

השאלה הי"א

כד וְעַבְדֵי כָלֵב עֲקַב הִיְתָה רוּחַ אַחֲרֵת עִמּוֹ וַיִּמְלֵא אַחֲרָי
וַהֲבִיאתִיו אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-בָּא שָׁמָּה וְזָרְעוּ יוֹרְשָׁנָה:

למה זכר כאן הכתוב שכר כלב, ולא זכר שכר יהושע, ושניהם מלאו אחרי ה', ושניהם באו אל הארץ ולא מתו במדבר. ומה עניין יען הייתה רוח אחרת עמו, כי בידוע שלא היה רוחו ואמונתו כרוח המרגלים שניאצו את השם. ולא זכר כן ביהושע.

השאלה הי"ב

באומרו וזרעו יורישנה. כי לפי הדקדוק היה ראוי שיאמר וזרעו יירשנה עד שהוצרך רש"י ואונקלוס לפרש יוריש את הענקים אשר בה. ואינו נכון כי הנה כלב בעצמו הורישם לא זרעו אחריו שנאמר ויורש משם כלב את שלושה בני ענק.

תשובה לשאלות י"א-י"ב

והנה זכר שכר כלב, ואמר שהיה רוח אחרת עמו, ולא זכר כזה ביהושע. לפי שיהושע היה בו רוח נבואי. וכמו שאמר למשה קח את יהושע איש אשר רוח בו. ובהיותו משרת משה ותלמידו, ונשאר במקומו, בידוע שלא יהיה נוטה לרשעת המרגלים, ולא היה צריך לשבח על זה. אבל כלב יען הייתה רוח אחרת עמו, רוצה לומר רוח אנושי לא נבואי כיהושע, ועל כל זה וימלא אחרי מחסידותו ושלמותו, אינו מן הדין שימות במדבר בכלל הפושעים. לכן והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה, והיא חברון. והעניין שיזכה בה לנחלתו, ועל כן אמר וזרעו יורישנה, רוצה לומר שלא לבד בני כלב יירשו אותה, אבל גם כל זרעו יורישנה, רוצה לומר ינחילנה לזרעו, כי לא תסור לעולם מבניו.

והותרו השאלות הי"א והי"ב.

[העמלקי והכנעני יושב בעמק]

והנה אמר אחר זה:

כֹּה וְהַעֲמַלְקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בְּעֵמֶק מִחַר פְּנֵי יִסְעוּ לָכֶם הַמַּדְבָּר דֶּרֶךְ יַם-סוּף:

כלומר, אתם יראתם ממה שאמרו המרגלים עמלק יושב בארץ הנגב והכנעני יושב על הים. והאמורי בהר. והנה הכנעני יכלול כל שבעה אומות, להיותם בני כנען. ואתם יראתם מהם שהיו אז יושבים במצרים, ועתה אומר לכם שהשגחתי סרה מכם. ולכן עם היות שהם עתה בעמק, ובמקום שפל, כי הנה הם יבואו להלחם בכם ויכו אתכם, על כן ראוי שמחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף, ולא תמתינו פה עוד.

[עונשם של המרגלים]

השאלה הי"ג

בפרשה **עד מתי לעדה הרעה הזאת**. מה יהיה החידוש שנתחדש למשה בדיבור הזה, כי גזרת מתי המדבר כבר נזכר בפרשה של מעלה, שנאמר **אם יראה איש באנשים האלה** וגו' למה בא א"כ דיבור אחר עליו, ומה עניין **עד מתי** וצורך אמור אליהם וגו'.

תשובה לשאלה י"ג

והנה בא אחר זה דיבור אחר אל משה ואל אהרן: **עד מתי לעדה הרעה הזאת**. לפי שמשה לא אמר לישראל הגזרה שנגזרה עליהם שימותו במדבר, בתקוותו לשוב ולהתפלל עליהם, ואולי ישוב השם מחרון אפו. וגם הייתה הגזרה סתומה מאוד, כי לא פירש אם בניהם הילודים במדבר יבואו אל הארץ ויירשוה אם לא. לכן הוצרכו אל דיבור אחר, ונשתתף בו אהרן, כדי שילוה אל משה בהגדת הגזרה אל העם. ולכך אמר יתברך המוכיח למשה שהיה שותק ומעלים מהם מה שנגזר, **עד מתי לעדה הרעה הזאת**. כלומר, עד מתי תעלים גזרתם. ואמר זה על זקני העם וראשיו, שהם הנקראים עדה. ולכך אמר אשר הם מלינים עלי, שהראשים והזקנים ההם היו מלינים על ה' כל תלונות בני ישראל.

כח אמר אלהים חי-אני נאם-ה' אם-לא כפאשר דברתם באזני כן אעשה לכם:

כט במדבר הזה יפלו פגריכם וכל-פקדיכם לכל-מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה אשר הלינתם עלי:

לאם-אתם תבאו אל-הארץ אשר נשאתי את-ידי לשכן אתכם בה כי אם-כלב בן-נפנה ויהושע בן-נון:

לא וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו את-הארץ אשר מאסתם בה:

לב ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה:

ואין ראוי לפרש זה על המרגלים, ^[597] כי הוא **אומר אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם**, שהם הדברים והתלונות שמנהיגי העם עושים למשה. ולפי שהם היו מדברים בשם העם, נקראו מלינים, כי הם היו סיבה שיתלוננו כל העם. וכאלו אמר יתברך, כיון שהם אמרו תלונותיהם כרצונם, גם אתה אמור הגזרה אשר גזרתי על זה. וזהו אומר אליהם לא תעלים עוד ענינו, אבל אמור אותו אליהם בפרסום.

והיה עיקר המאמר שלא יחשוב משה שיהיה אריכות אפו יתברך להקל בעונש דור המדבר ולפקוד על בניהם את עונם כמו שהיה מבקש משה, אבל יהיה הדבר בהפך, שהנפש החוטאת היא תמות, והמתאוננים ימותו במדבר ולא יכנסו לארץ. כי כיון שהם אמרו או במדבר הזה לו מתנו, יבחרו מיתה טבעית ולא להלחם לכבוש את הארץ, אני אתן ואמלא שאלתם שימותו במדבר ולא ילכו להלחם בארץ.

אבל בניהם אשר יקומו אחריהם, שהיו הם אומרים שיהיו לבז וילכו שבי לפני צר, לא יהיה כן, כי המה יבואו אל ארץ ויירשוה. ובזה הדרך לא אשחטם במדבר, אבל אהרגם בדבר יחד כאיש אחד, וייענשו החוטאים באריכות אפי, ובנים לא יומתו על אבות.

זוה שאמר אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. והוא שבמדבר הזה יפלו פגריכם. כי אינו מהראוי שיבואו אל הארץ הטובה ההיא, אלא אותם שלא חטאו בעניינה, כלב בן יפונה ויהושע בן נון.

אמנם בניכם המה יבואו שמה. ולפי שהבנים יקראו עצם האבות, ביאר ואמר ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה. ואמר לשון פגרים, להגיד שיפלו בחולאים, כדי שגופיהם ייענשו בחולאים, והבנים לא יהיו כן, אלא שבניהם יהיו רועים במדבר עד תום פגריהם במדבר.

לג ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה ונשארו את-זנותיכם עד-תם פגריכם במדבר:

לד במספר הימים אשר-תרתם את-הארץ ארבעים יום

יום לשנה יום לשנה תשארו את-עונותיכם ארבעים שנה וידעתם את-תנואתי:

וביאר שלא ימותו כולם יחד כאיש אחד, אלא בזמן ארבעים שנה, כמספר הימים שהלכו לתור את הארץ. וכאלו הכרח הכנס הבנים לארץ סבב מיתתם בזמן ההוא. והכרח מיתת האבות קודם שיכנסו הבנים לארץ, סבב עיכוב הבנים במדבר כל הזמן ההוא. לא שהעניש השם את הבנים בהליכתם במדבר הזמן ההוא בעוון אבותיהם, אלא שנתן להם זה בסימן. הנה התבאר צורך הדיבור הזה.

והותרה השאלה הי"ג.

וסיפר הכתוב שהאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ, והם העשרה מלבד יהושע וכלב, מפני שבשובם היו סיבה להתלונן כל העדה על משה בעבור מה שהוציאו דיבה על הארץ שהייתה אוכלת יושביה, כי זה היה שורש ועיקר לכל התלונות, הייתה בהם יד ה' וימותו במגפה לפני ה'. רצונו לומר שכולם יחד מתו בדבר, באופן שכל העם הכירו וידעו שבהשגחה גמורה הייתה מיתתם.

וחכמינו ז"ל אמרו, שמתו במיתה ההגונה להם, מידה כנגד מידה, שנמשכה לשונם עד טבורם ותולעים יוצאים מלשונם ובאים תוך טבורם, וזהו במגפה לפני ה'. ואמנם יהושע וכלב חיו, כלומר שנשארו מהם חיים, כי הבדילם השם לטובה מכל רעיהם.

וכאשר ראה משה שהגזרה האלהית כבר התחילה לצאת בפועל במיתת המרגלים הרעים, אז הודיע לישראל כל מה שדבר אליו מהגזרה. וזהו אמרו אחרי זיכרון מיתתם, **וידבר משה את הדברים האלה אל כל ישראל, ויתאבלו העם מאוד,** כי ראו כי כלתה אליהם הרעה מאת המלך ה' צבאות.

[המעפילים]

וחשבו לתקן את אשר עיוותו, במה שהשכימו בבקר לעלות אל ראש ההר כמתחרטים ממה

שעשו, ואמרו הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו. ומשה הוכיחם עליו, למה זה אתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלח? כלומר, גם בזה ממרים הייתם כשהייתי אומר לכם עלה רש אל תירא ואל תחת, כי ה' הוא הנלחם לכם. ולא אביתם לעלות. ועתה שהשם אומר לכם פנו וסעו המדברה דרך ים סוף, תאמרו הננו ועלינו. אל תעשו כן. אל תעלו, כי אין ה' בקרבכם, ולא תושעו בכוחכם, כי באמת תיפלו בחרב האויבים, הואיל ושבתם מאחרי ה'.

והמה לא אבו שמוע, ויעפילו לעלות אל ראש ההר. אבל משה לא עלה עימהם, ולא סר מקרב המחנה. וכן וארון ברית ה' שהיה בתוך המשכן לא מש מקרב המחנה. וכאשר לא ירד השם עימהם, ירד הכנעני והעמלקי היושב בהר ההוא, ויכום ויכתום עד החרמה, שהוא שם מקום נקרא כן על שם המאורע שהכהו בהם והחרימום. ומלת ויעפילו הוא מלשון חוזק, מלשון עפל בת ציון. ורז"ל דרשוהו מלשון אופל, שהלכו חשכים שלא ברשות גבוה.

ואין ספק שישראל באומרם הננו ועלינו, לא עשו תשובה גמורה, כי היה להם לומר למשה התפלל בעד עבדיך כי חטאנו לה'. אבל בטחו בכוחם ובגבורתם לעשות חיל, ולא בחר ה' בזה. ולכך לא הצליחו במעשיהם, ולא קיבל הקדוש ברוך הוא תשובתם, כמו שקבל תשובת הנשוכים מהנחשים, לפי שהודו לפשעם, ואמרו למשה חטאנו כי דברנו בה' ובך. ולכן קובלה תשובתם ונתרפאו.

במדבר פרק טו, לב-מא

ביאור הפרשה, השאלות והתשובות

פרשת המקושש

השאלה הח'

למה נזכר עניין המקושש במקום הזה וכל שכן לדעת חז"ל שהיה זה בסיני ולמה נסמכה אליו פרשת ציצית שהייתה ראויה להכתב עם שאר המצוות בסדר קדושים תהיו.

תשובה לשאלה ח'

[502] **כפי דעת הראב"ע** אחרי שזכרה התורה עונש העושה ביד רמה, בעבור שנשאו קול כל העדה וגדפו את השם על דברת המרגלים, זכר הכתוב גם כן עניין המקושש עצים ביום השבת, כי עשה ביד רמה לחלל היום המקודש ההוא. ואמרו שהיו בני ישראל במדבר, יראה שאין עניין לו, כי בידוע שבמדבר היו ועדיין לא נכנסו אל הארץ. ומפני זה חשבו המפרשים שהיה זה בשנה שניה כשנצטוו במרה על מצוות השבת.

אבל אין ראוי לסבול הבלתי סדור שיתחייב מזה בפרשיות התורה וסיפוריה.

ולכך נראה שקרה זה אחר עניין המרגלים כסדר הפרשיות. כי כמו מה שעשו שם ישראל, בהיותם מסופקים בנבואת משה וייעודיו, קרה להם מה שקרה מהרעה, כן קרה בהיותם שמה עניין אחר, לא מחטאות הצבור אלא מיחיד אחד שחילל את השבת, והיה מכחיש בזה פינת חידוש העולם ובריאתו, ומפני זה נדון למות. ולפי שזה ג"כ קרה בהיותם במדבר פארן, לזה אמר ויהיו בני ישראל במדבר.

ואפשר לפרש עוד, שבעבור שהיו ישראל במדבר, מקום שאין העצים מצויים עד למרחוק, יצא האיש ההוא ממקומו ביום השבת והלך חוץ לתחום ביום השבת, בהפך מה שצויתה תורה **אל יצא איש ממקומו**. ולזה אמר מקושש עצים ביום השבת, שאין פירוש מקושש כורת, אלא לוקט אותם אחד הנה ואחד הנה, מלשון וקוששו להם תבן. ואין לקיטת עצים אחת מאבות מלאכות, כי לא חטב ולא עימר. אבל היה חטאו שלא ישב במקומו והלך חוץ לתחום.

והמוצאים אותו עושה זה והתרו בו, והוא התמיד במרדו ביד רמה, הקריבוהו אל משה ואל אהרן ואת כל העדה לראות אם הייתה העדה מחויבת להענישו. ולפי שלא נתברר שם דינו, הניחוהו במשמר, שהוא בית הסוהר ששם היו שומרים עוברי עבירות כדי שלא יברחו משם, כי לא פורש מה יעשה לו, רוצה לומר איזו מיתה ימות בעונשו. ולפי שהכתוב אומר בשבת מחלליה מות יומת, ועתה פירש שהמיתה תהיה סקילה.

ואפשר לפרש, שלא היה הספק באיכות המיתה ממיתות ב"ד, אבל שהם ספקו לפי שבשבת נאמר מחלליה מות יומת, אם תהיה מיתתו בידי שמים או בבית דין של מטה. וזהו כי לא פורש מה יעשה לו, אם ימיתוהו בב"ד אם לא. והוצרך יתברך לפרש: **מות יומת האיש רגום אותו באבנים כל העדה מחוץ למחנה**, רוצה לומר אל יפטר העדה את עצמם מהמיתו, כי הם בעצמם ירגמוהו ומת, ואין לחוש פן יטמאו בזה את מחניהם, כי הנה יעשו זה מחוץ למחנה במקום מיוחד לזה, ונקרא בית הסקילה.

וכבר ידענו שכל הנסקלים היו נתלים אחרי מיתתם. ולפי שבפעם הזאת ביאר להם את הדין שכל מקום שנאמר מות יומת דינו בסקילה, לכן נאמר ובני ישראל עשו וגו' שעשו כן מכאן והלאה.

פרשת ציצית

וּכְתַבּוּ הַמְּפָרְשִׁים שמצות הציצית הייתה מהמצוות הראשונות, כי היא עיקרית באות וכטוטפת וכקדוש בכורים, שנאמרו קודם שיצאו ממצרים. ושכן הייתה מצות הציצית נאמרת במצרים או במרה. והוא מכלל שם שם לו חק ומשפט. אבל משה לא אמרה לישראל עד המקום הזה מפני שענין המקושש הביאו אליו.

ואמר **דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם**, שיגיד להם המצווה ההיא כמו שיזכור, ויאמר להם הפירוש המקובל כאשר ניתן בסיני. כי הנה לא ציוה יתברך במצווה אלא **ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, ועשו להם ציצית.**

וציצית הם חוטים או שערות יורדים ומדלדלים, כמו ויקחני בציצית ראשי, והיא קצוות שער. וכן חוטי הציצית הם כזאת הצורה בתחתית, ונקראו גדילים, לפי שהם גדלים מלמעלה. **והמפרשים פירשו גדילים** על הצורה מלמעלה, שהיא קלועה מעשה גבלות לחיזוק. וכן בלשון **חז"ל** קוראין לקליעה גדיל. ואין הקליעה קיימת רק בקשרים, אם כן נקרא ציצית על שם דלדול הפתילים למטה, ונקרא גדילים על שם הקליעה והקשרים שבעליון הפתילים. אך מניין שמונה חוטים פשוטים נעשים מד' כפולים וה' קשרים - קבלה הוא.

ואמרו **על כנפי בגדיהם** רמז אל הכסות העליון. והטעם שבזמניהם היו נוהגים ללבוש על כל בגדיהם מעיל בעל ארבע כנפיים, ומתעטפים במעיל ההוא כצורת הטלית אשר לנו היום, וכנפי המעיל מתפשטים אנה ואנה, וציווה יתברך שהציציות תהיינה תלויים בהם וזהו ענין וראיתם אותו.

ואמר **ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם**. להגיד שאף בהמשך הדורות אם לא ינהגו בני ישראל ללבוש מעילים, יעשו עכ"פ בגד מד' כנפות ויעשו להם ציצית. ומזה התבאר טעות האומרים שאם ירצה שלא ללבוש טלית בעל ארבע כנפיים, אינו חייב במצות ציצית. ואמר **ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת** להגיד שיהדרו המצווה ההיא, בשומם פתיל תכלת לקלוע בו הציצית. וארז"ל שהתכלת דומה לים ולרקיע ולכסא הכבוד, והוא היפה שבגוונים. ונעשה מדם חלזון, והוא דג קטון, והוא מצווה מן המובחר. אבל אם אין לו תכלת, יצא ידי חובתו בחוטים לבנים כולם.

ואמרו והיה לכם לציצית, פירשו המפרשים והיה לכם כנף המעיל הנזכר העליון לציצית, להתדלדל ולהתחבט בפניכם וכנגד עיניכם. וראיתם אותו לאות ולסימן לזכור כל מצות ה'. כי מפני שרוב בני אדם טבועים במצולות ים התאוות החומריות, גם בטרדת העסקים וצורכיהם, חייבה החכמה האלהית את האדם לשום אות וסימן לזכור בבשרו אם יהיה ערום - והוא ברית מילה; וכן במלבושיו בכנף מעילו העליון - שהוא תמיד לנגד עיניו, והוא הציצית. ועל ידיו העסקניות ובין ידיו - התפילין של יד ושל ראש; ועל פתח ביתו - המזוזה. ולדבר בהם תמיד בבוקר ובערב, כדי לזכור תמיד את בוראו. וכמו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד. ועל זה אמר למען תזכרו ועשיתם את כל מצוות ה' והייתם קדושים.

[כיצד הציצית היא זכרון המצוות]

אמנם ראוי לבאר איך הטלית והציצית יהיו זיכרון המצוות מדריכות אל הקדושה.

ומה שנראה לי הוא שבמצות הציצית יובחנו ארבע דברים.

הא' הוא הטלית שהוא אחד כולל ומקיף לכל.

והב' הם הכנפים הד' היוצאים מהטלית הכולל ההוא.

והג' הוא הקליעה והם הקשרים אשר בעליון הפתילים.

והד' הם הציציות רצונו לומר הפתילים והחוטים היוצאים משם עם פתיל התכלת.

והנה המעיל או הטלית ירמוז אל הבורא, כי הוא מעיל צדקה אחד כולל ומקיף לכל הדברים. והכנפיים רומזים לשכלים הנבדלים הסובבים את כסא כבודו. ולפי שהם בארבע מחנות הם נעלמים ונסתרים כמהותם, לכן תיארם בכנפיים שהוא לשון הסתר. והיו ארבע כנפיים והקליעה והקשרים, הוא רמז אל ההנעה שיניעו הנבדלים לגרמים השמימיים, ולכך היו חמשת הקשרים:

האחד - הוא רמז להנעת הגלגל העליון המקיף הכל, שמניעו הוא הבורא ית' בעצמו.

וארבעת הנשאים הם ההנעות הבאות מארבע כנפיים מהגרמים השמימיים.

ואמנם הציציות והחוטים הם רמז לגרמים השמימיים ההם, ולכן היו החוטים שמונה ועם הפתיל תכלת תשעה, כמספר הגלגלים. וכל זה לרמוז כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם.

וכאשר האדם יהיה לנגד עיניו מציאות האל והשפעתו על מלאכיו והנעתם לשמים המחייבים עניני בני אדם בארץ, יחרד לבבו ויפחד מאדון העולמים ויזכור מצוותיו לעשותם ולא יתורו אחרי לבבם ואחרי עיניהם.

ואז"ל אחרי לבבכם זו אפיקורסות, ואחרי עיניכם זו זנות. והעניין, שלא יאמין דברים כוזבים, ולא ימשך אחרי תאוות יצרו. וכן אמרו גדולה מצות ציצית ששקולה כנגד כל המצות, שנאמר וזכרתם את כל מצוות ה', שבגמטריא כל מצות ה' עולה לתרי"ב מצות. ומצות הציצית אחת, הרי תרי"ג. ועוד תמצא כי ציצית עולה ת"ר, וח' חוטים, וה' קשרים - הרי תרי"ג. ואף על פי שהוא ציצת כתוב חסר יו"ד מפרש בתנחומא שלוש פעמים כתוב בפרשה לציצת חלק [את האות] למ"ד לשלשתן, [ויהיו לך שלוש פעמים האות י'] והיא משלמת המניין.

גם אמרו שיש ס"ד תיבות מן **דבר אל בני ישראל** וגו' ועשו להם ציצית עד **אני ה' אלהיכם**. לרמוז כאלו השכינה כנגדו. וכן אמרו בספרי ובירושלמי שכל המקיים מצות ציצית כאלו מקבל פני שכינה: כתיב הכא וראיתם אותו, וכתוב התם את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד.

ואמנם אמרו אחר זה למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי, יראה כפל ומותר, אחרי שכבר אמר וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו וגו'.

אבל ענינו מה שכתב הפילוסוף שריבוי המעשים בעת הלימוד יעשה קניין חזק בנפש באופן שאחריו יצאו המעשים בנקלה ומבלי קושי.

וכן אמר הכתוב כאן שיעשו ציצית ויראו אותו ויזכרו את כל מצוות ה', וכל זה למען אשר אחרי הקניין הנכבד ההוא, מבלי ראיית הציצית, אתם מעצמכם **תזכרו את כל מצות ה' ועשיתם אותם והייתם קדושים לאלהיכם**, כי לבעבור שתבואו לקניין הזה בלבכם, צויתי אתכם במצות הציצית. וזהו **אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים**, לתכלית שאהיה לכם לאלהים, כמו שהדבר עתה, כי **אני ה' אלהיכם**. ואפשר שאמר והייתם קדושים לאלהיכם, אני ה' אלהיכם, להגיד שראוי שיהיו מצוינים בלבושיהם כעבדי המלך או האדון שמביאים בלבושיהם סימן, כדי שיוכרו שהם עבדיו ומשרתי שלוחי השם.

והותרה בזה השאלה הח'.